

Kasnoantički i ranosrednjovjekovni Rim kao središte kršćanskog hodočašća

Punčikar, Helena

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:142974>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-31**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

HELENA PUNČIKAR

**KASNOANTIČKI I RANOSREDNJOVJEKOVNI RIM KAO SREDIŠTE
KRŠĆANSKOG HODOČAŠĆA**

Diplomski rad

Pula, 2024.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

HELENA PUNČIKAR

**KASNOANTIČKI I RANOSREDNJOVJEKOVNI RIM KAO SREDIŠTE
KRŠĆANSKOG HODOČAŠĆA**

Diplomski rad

JMBAG: 0303084589, redoviti student

Studijski smjer: Diplomski studij povijesti

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest

Mentor: doc. dr. sc. Marina Zgrablić

Pula, rujan 2024.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana **Helena Punčikar**, kandidatkinja za Magistricu povijesti, izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student:

Helena Punčikar

U Puli, 24. rujna 2024.

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, **Helena Punčikar**, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj Diplomski rad pod nazivom „**Kasnoantički i ranosrednjovjekovni Rim kao središte kršćanskog hodočašća**“ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

Helena Punčikar

U Puli, 24. rujna 2024.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Kasnoantički period	4
2.1. Rimsko Carstvo i kršćanstvo u 3. stoljeću	4
2.2. Izgradnja prvih kršćanskih bazilika	8
2.3. Uloga kršćanstva u kasnoantičkom društvu	11
2.4. Relikvije i njihova uloga	12
3. Rano srednjovjekovno razdoblje	15
3.1. Najvažniji pape i njihove reforme	15
3.2. Utjecaj barbarskih kraljevstava i karolinške renesanse	17
4. Prvi kršćanski mučenici	19
4.1. Kult mučenika	19
4.2. Katakombe	20
4.2.1. <i>Komodiline katakombe</i>	22
4.2.2. <i>Katakombe sv. Marcelina i Petra</i>	22
4.2.3. <i>Panfilo i Ponziana</i>	23
5. Razvoj hodočasničke tradicije	24
5.1. Hodočasničke rute i infrastruktura u srednjovjekovnom Rimu	25
5.2. Profil hodočasnika	26
5.3. Motivi i očekivanja hodočasnika	28
5.4. Opisi hodočasničkih putovanja	32
5.5. Djelovanje i utjecaj hodočasnika na Rim	32
5.6. Doprinos hodočašća širenju vjerskih ideja i kulturnih utjecaja	33
5.7. Putopisi i zapisi	34
5.7.1. <i>Popis ampula iz Monze</i>	37
5.7.2. <i>Notitia Ecclesiarum Urbis Romae</i>	37
5.7.3. <i>De Locis Sanctis Martyrum</i>	38
5.7.4. <i>Istae vero ecclesiae</i>	39
5.7.5. <i>Itinerarium Burdigalense</i>	40
5.7.6. <i>Itinerarium Antonini</i>	42
5.7.7. <i>Peutingerova karta</i>	43
5.7.8. <i>Putovanje nadbiskupa Sigerica u Rim</i>	44
6. Pad Rimskog Carstva	46
6.1. Pad Zapadnog Rimskog Carstva i utjecaj na hodočašća	46

6.2. Utjecaj pljački na Rim kao hodočasničko središte	47
6.3. Obnova i zaštita svetih mjesta.....	48
6.4. Uloga Teodorika Velikog	49
6.5. Povratak hodočašća u ranom srednjem vijeku	50
7. Utjecaj redovnika na razvoj hodočašća u Rimu	52
7.1. Osnivanje i širenje redovničkih zajednica	52
7.2. Mreža samostana	52
7.3. Uloga redovnika u očuvanju i prenošenju svetih tekstova i relikvija	53
7.4. Prenošnje znanja i informacija	54
7.5. Utjecaj redovnika na duhovni život hodočasnika	55
8. Zaključak	57
9. Bibliografija	59
10. Slikovni prilozi.....	66
11. Sažetak.....	73
12. Summary	74

1. Uvod

Rim je zadržao svoju važnost nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva 476. godine. Iako je već bio političko i kulturno središte, tijekom kasne antike (od 3. do 6. stoljeća) postao je i jedno od središta kršćanstva. Period prijelaza između antike i srednjeg vijeka označio je novu fazu u povijesti grada, gdje je njegov utjecaj uz politički i kulturni, postao i vjerski. U ovom periodu, uloga Rima kao sjedišta papinstva i kao čuvara svetih relikvija dodatno je učvrstila njegov značaj u svijetu kršćana.

Hodočašće, ili putovanje do svetih mjesta radi duhovnog pročišćenja i stjecanja milosti, jedan je od temeljnih aspekata kršćanske pobožnosti. U kršćanstvu, hodočašće nije samo fizičko putovanje, već i unutarnji put prema duhovnoj obnovi. Kršćani su vjerovali da posjećivanje svetih mjesta, osobito onih povezanih s Kristom, apostolima i mučenicima, donosi posebne blagoslove i oprost grijeha. Rim, s grobovima svetih apostola Petra i Pavla, kao i mnogim drugim važnim kršćanskim relikvijama, postao je jedno od najvažnijih odredišta hodočasnika u Europi.

Kršćanstvo se postupno širilo po cijelom Rimskom Carstvu unatoč početnim progonima. Konstantinovo politika i Milanski edikt iz 313. godine, kojim je kršćanstvo postalo dopušteno, označili su prekretnicu u povijesti religije. Rim je postao središte kršćanstva, a papinstvo je počelo preuzimati sve veću ulogu u duhovnom i političkom životu Europe. Razvoj kršćanstva bio je tijesno povezan s Rimom, koji je postao simbol pobjede vjere i mjesto hodočašća za milijune vjernika kroz stoljeća.

Prvi cilj ovog rada je istražiti kako se Rim razvijao kao glavno središte kršćanskog hodočašća od kasnoantičkog perioda do karolinške renesanse. Iako je Rim već u antičko doba bio značajan grad, njegov status u kršćanskom svijetu doživljava transformaciju nakon legalizacije kršćanstva i kasnijeg postavljanja papinstva u središte kršćanskog života.¹ Pojam rimskog pape odnosi se na biskupa Rima, koji je od najranijih kršćanskih vremena bio vodeća vjerska figura unutar kršćanske zajednice. Papa se, prema tradiciji, smatra nasljednikom svetog Petra, Isusovog apostola, kojeg je Krist postavio za „stijenu“ na kojoj će se sagraditi Crkva. Zbog toga

¹ Moorhead, John. *The Roman Empire Divided, 400-700*. London: Pearson Education, 2001, 56.

se rimskom papi pripisuje poseban duhovni autoritet unutar kršćanstva, a s vremenom je ta funkcija prerasla u vodeću ulogu unutar Katoličke Crkve.

Što se tiče papinstva, o tom pojmu se počinje govoriti od 4. stoljeća, iako su i ranije rimski biskupi imali važnu ulogu. Papa Lav I. Veliki (440.-461.) jedan je od prvih papa koji je definirao ulogu rimskog biskupa kao vrhovnog autoriteta unutar Crkve. No, sustavno formiranje papinske moći počinje u kasnoj antici, dok se značajniji razvoj papinske vlasti može pratiti kroz srednji vijek, posebno u vrijeme papa Grgura I. Velikog (590.-604.), koji je učvrstio papinsku moć i utjecaj u duhovnim i političkim pitanjima.² Dakle, iako je pojam rimskog pape postojao od prvih stoljeća kršćanstva, papinstvo kao institucija sa snažnim autoritetom počinje se formirati od 4. stoljeća, a stabilizira se i dodatno razvija kroz srednji vijek.³

Kroz analizu povijesnih izvora, i znanstvene literature rad prikazuje kako su religijske i političke promjene u Europi pridonijele afirmaciji Rima kao važnog odredišta za hodočasnike.

Drugi cilj rada je identificirati i istražiti najvažnije lokacije i relikvije. Posebna pažnja posvećena je bazilikama svetih Petra i Pavla, koje su bile centralna mjesta hodočašća zbog prisutnosti grobova ovih apostola. Osim toga, rad obuhvaća i druge značajne lokacije koje su doprinijele svetosti i privlačnosti grada. Cilj je razumjeti simboliku i značaj ovih mjesta u kontekstu srednjovjekovne pobožnosti i prakse hodočašća.

Treći cilj rada je razmotriti kako su društveni, politički i vjerski faktori utjecali na razvoj Rima kao središta hodočašća. Ovdje su analizirani utjecaji vladara, crkvenih institucija i promjene u vjerskoj praksi, koje su oblikovale hodočasničke rute i tradicije. Poseban naglasak stavljen je na to kako su političke borbe za moć, poput onih između papinstva i svjetovnih vladara, utjecale na status Rima. Također, rad će ispitati kako je vjerska ideologija oblikovala društveni život i kulturu hodočašća u ovom periodu.

Ovaj rad koristi multidisciplinarni pristup, kombinirajući pisana i arheološka svjedočanstva prilikom analize i interpretacije razvoja Rima. Analiza povijesnih izvora omogućuje detaljan uvid u hodočasničke rute i strukturu rimskog cestovnog sustava. Kroz komparativnu analizu, uspoređuju se različiti povijesni izvori, uključujući vodiče i

² Duffy, Eamon. *Saints and Sinners: A History of the Popes*. New Haven: Yale University Press, 1997, 37. https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9780300175035_A23614727/preview-9780300175035_A23614727.pdf. Pristupljeno 23. srpnja 2024

³ Isto, 39.

karte, što omogućuje razumijevanje sličnosti i razlika u prikazu hodočasničkih mreža. Arheološka analiza, utemeljena na usporedbi antičkih lokaliteta spomenutih u povijesnim izvorima sa suvremenim arheološkim istraživanjima, pridonosi razumijevanju infrastrukturnih elemenata i njihovoj važnosti za hodočasnike.

Također, interpretativna analiza historiografskih i arheoloških podataka ovih izvora osigurava dublje razumijevanje njihove točnosti i relevantnosti u suvremenim istraživanjima. Rad se temelji na širokom spektru sekundarnih izvora, uključujući znanstvene članke, historiografske studije, monografije, te rezultate istraživanja objavljenih u znanstvenim časopisima koji obrađuju teme kasne antike, ranog srednjeg vijeka, kršćanskog hodočašća i razvoju Rima kao duhovnog središta. Ovakav pristup omogućava sveobuhvatnu analizu i razumijevanje transformacije Rima u najvažnije hodočasničko središte u kršćanskom svijetu tijekom razdoblja kasne antike i ranog srednjeg vijeka.

2. Kasnoantički period

Konstantinovo promicanje kršćanstva, kao i izdavanje Milanskog edikta 313. godine, bili su prekretnica za kršćanstvo i Rimsko Carstvo. Konstantin I. Veliki vladao je od 306. do 337. godine, a njegova vladavina obilježava početak kasne antike, razdoblja koje se općenito smatra da započinje početkom 4. stoljeća.⁴ Prije toga, kršćani su bili često progonjeni i smatrani prijetnjom rimskom poretku. Konstantin je, međutim, shvatio da kršćanstvo može pomoći u stabilizaciji Carstva, koje je bilo podijeljeno unutarnjim sukobima i prijetnjama izvana. Njegovo prihvaćanje kršćanstva kao vjere nije bilo samo osobna stvar, već i politički potez kojim je tražio jedinstvo i podršku među svojim podanicima.⁵

Religijski kontekst se također značajno mijenja s Konstantinovim promicanjem kršćanstva. Prije toga, kršćanstvo je bilo manjinska religija, ali s Milanskim ediktom ono postaje legalno i dobiva slobodu vjeroispovijesti. Ovo je omogućilo kršćanstvu da se širi mnogo brže i slobodnije nego ikad prije, i počinje proces koji će na kraju učiniti Rim centrom kršćanskog svijeta.

Nakon Milanskog edikta, odnos prema kršćanstvu se promijenio. Kršćanstvo više nije bila potisnuta vjera, već religija koju je podržavala sama vlast. Konstantin je započeo izgradnju velikih crkava u Rimu i drugim dijelovima Carstva, što je bio jasan znak promjene. Ove prve crkve, poput bazilike Svetog Petra u Rimu, nisu bile samo mjesta za molitvu, već su postale i simboli nove ere u Rimskom Carstvu.⁶

2.1. Rimsko Carstvo i kršćanstvo u 3. stoljeću

Kršćanstvo je uvelo novinu spajajući ove različite aspekte u jedinstven sustav pod okriljem religije. Unutar Crkve, filozofija i moral nisu više bili zasebni, nego su

⁴ Curran, John. *Pagan City and Christian Capital: Rome in the Fourth Century*. Oxford: Oxford University Press, 2000, 145.

⁵ Reff, Henry. *The Church in Ancient Society: From Galilee to Gregory the Great*. Oxford: Oxford University Press, 2001, 88.

⁶ Reff, Daniel. *Plagues, Priests, and Demons: Sacred Narratives and the Rise of Christianity in the Old World and the New*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, 78.

postali dijelovi religijskog života⁷. Moralna poboljšanja, filozofska spekulacija i ritualna praksa postali su međusobno povezani i utemeljeni na Božjem zakonu, a ne na ljudskim običajima ili zakonima.

Ono što je bilo posebno zapanjujuće za tadašnje suvremenike bilo je to što su ove aktivnosti, koje su prije bile ograničene na gornje slojeve društva, sada postale obvezujuće za sve kršćane, bez obzira na njihov društveni status. Ovo je značilo da su svi članovi Crkve, od najbogatijih do najsiromašnijih, sudjelovali u mobilizaciji bogatstva za izgradnju jedinstvene vjerske zajednice.⁸

Carstvo se u trećem stoljeću našlo u ozbiljnoj krizi zbog unutarnjih podjela i vanjskih prijetnji, poput novog Sasanidskog Carstva na istoku. Kao odgovor na ove izazove, rimski carevi, a posebno Dioklecijan (284. – 305.), proveli su opsežne reforme. Ove reforme dovele su do veće centralizacije vlasti i reorganizacije upravljanja carstvom. Dioklecijan je podijelio carstvo na više regija, svaka pod nadzorom jednog od tetrarha unutar sustava poznatog kao Tetrarhija.⁹

Rim se polako transformirao u duhovno središte. S vremenom, kako je kršćanstvo postajalo sve dominantnija religija, Rim je postao glavno mjesto za kršćansku zajednicu, osobito s izgradnjom velikih bazilika i crkava koje su privlačile hodočasnike.

Ovaj period krize i reformi, iako naizgled destabilizirajući, zapravo je postavio temelje za kasniju ulogu Rima kao središta kršćanstva u ranosrednjovjekovnom periodu. Iako su reforme u početku omogućile jaču povezanost grada s carskom vlašću, ta je povezanost s vremenom jenjavala jer su carevi, zbog stalnih vojnih pothvata i prijetnji na granicama carstva, sve češće bili odsutni iz Rima. Njihova sjedišta su se premještala u druge gradove i prijestolnice, poput Konstantinopola, Ravene i Milana, što je oslabilo carsku prisutnost u Rimu. Posljedično tome, vlast nad gradom postupno je prešla u ruke Senata i rimske aristokracije, čime je lokalna elita preuzela veći politički utjecaj.¹⁰

Paralelno s ovim promjenama, rasla je politička i duhovna uloga rimskog biskupa. Rimski biskupi, odnosno pape, počinju sve više preuzimati duhovnu i političku

⁷ Moorhead, John. *The Roman Empire Divided*, 67.

⁸ Garver, Valerie L., and Owen M. Phelan, eds. *Rome and Religion in the Medieval World: Studies in Honor of Thomas F. X. Noble*. Farnham: Ashgate Pub Co., 2014, 67.

⁹ Harrington, Paul F. *The Roman Church and Papal Authority, AD 476-c.600*. London: Birbeck, 2020., 58.

¹⁰ Garver i Phelan, *Rome and Religion*, 33.

odgovornost za grad i okolne regije, što je kulminiralo u kasnijim stoljećima. Ovim se procesom postupno učvrstilo Rim kao središte kršćanstva, kako zbog duhovnog značaja, tako i zbog rastuće političke uloge papinstva, koji postaje sve veći i važniji autoritet u zapadnom dijelu carstva.¹¹

Unatoč reformama koje su ojačale carsku vlast, većina stanovnika Rimskog Carstva i dalje je živjela u svijetu prepunom bogova, gdje su religijske prakse povezane s lokalnim zajednicama i gradovima. Svaki grad imao je svog zaštitnika – Atena je štitila Atenu, dok je Artemida bila zaštitnica Efeza. Ova lokalna pobožnost bila je sastavni dio rimskog religijskog i društvenog tkiva.¹²

Jedan od osnovnih aspekata je ideja *religio*, koja se odnosila na odgovarajuće štovanje svakog boga. *Religiones* u množini upućuje na raznolikost vjerskih praksi diljem Carstva, od kojih je svaka bila prilagođena specifičnom bogu i mjestu.¹³

Konstantinov ulazak u Rim 312. godine i njegova odluka da ne prinese žrtvu rimskim bogovima označili su prekretnicu u vjerskoj povijesti Carstva. Iako je Konstantin prvotno pažljivo balansirao između tradicionalnih rimskih običaja i kršćanstva, ubrzo je postalo jasno da se opredijelio za kršćansku vjeru, što je imalo dalekosežne posljedice za cijelo Carstvo.¹⁴ Ono što je posebno važno je način na koji je Konstantinova konverzija transformirala Rim iz središta politeističke religije u kršćansko središte.¹⁵ Njegova pobjeda kod Milvijskog mosta, koju je pripisao zaštiti kršćanskog Boga, dala je kršćanstvu novi legitimitet. Konstantin je postupno počeo favorizirati kršćanstvo, što je kulminiralo sazivanjem Nicejskog koncila 325. godine, gdje su postavljeni temelji za jedinstveno slavljenje kršćanskih blagdana diljem Carstva, čime je kršćanstvo postalo dominantna religija.¹⁶

¹¹ Heather, Peter. *The Fall of the Roman Empire: A New History of Rome and the Barbarians*. Oxford: Oxford University Press, 2005, 255.

¹² Goodson, Caroline. "Archeology and the Cult of Saints in the Early Middle Ages: Accessing the Sacred." *Open Edition Journals* 126, no. 1 (2014). <https://journals.openedition.org/mefrm/1818#quotation>. Pristupljeno 23. srpnja 2024.

¹³ Fletcher, Richard. *The Barbarian Conversion: From Paganism to Christianity*. New York: Henry Holt & Co., 1997, 29.

¹⁴ Rodriguez, Rafael. *The Conversion of Constantine*. 2011, 39. https://www.researchgate.net/publication/215827937_The_Conversion_of_Constantine. Pristupljeno 3. kolovoza 2024.

¹⁵ Ward, Benedicta. "Relics and the Medieval Mind." *International Journal for the Study of the Christian Church* 10, no. 4 (2010): 274. https://www.researchgate.net/publication/233014176_Relics_and_the_medieval_mind. Pristupljeno 15. srpnja 2024.

¹⁶ Fletcher, *The Barbarian Conversion*, 33.

Kršćanstvo je do trećeg stoljeća već postalo značajna snaga unutar Carstva, s razvijenom hijerarhijom i sve većim brojem sljedbenika. Crkva je počela funkcionirati kao „grad unutar grada“, sa svojim zakonima i strukturama, neovisnima o rimskoj vlasti. Konstantinova odluka da prigrlji kršćanstvo kao novu religiju Carstva bila je stoga ne samo vjerska, već i politička, jer je prepoznao potencijal kršćanstva da ujedini carstvo koje je bilo razjedinjeno građanskim ratovima i unutarnjim sukobima.¹⁷

Kršćanske zajednice trećeg stoljeća razlikovale su se od ostalih vjerskih skupina u Rimskom Carstvu, posebno u pogledu svoje stroge organizacije i snažnog naglaska na grijeh i spasenje. Kršćanstvo se izdvojilo svojim fokusom na univerzalni zakon Božji, koji je podjednako vrijedio za sve ljude, bez obzira na njihov društveni status. Ovo je bilo radikalno drugačije od politeističkih religija koje su bile rasprostranjene u Rimskom Carstvu, gdje su bogovi često bili percipirani kao ćudljivi i manipulativni. Kršćani su sve bogove politeizma smatrali demonima koji su ljude držali daleko od pravog Boga.

Što se tiče mučeništva, ono je bilo fenomen koji je duboko potresao religijski život gradova u Rimskom Carstvu. Kršćansko mučeništvo nije bilo samo čin osobne hrabrosti, već javna manifestacija moći kršćanskog Boga, koja je inspirirala strahopoštovanje među promatračima. Čak i rijetki slučajevi mučeništva ostavljali su snažan dojam na kršćansku zajednicu i širili osjećaj da je kršćanski Bog prisutan i moćan.¹⁸

Pored toga, ideja o grijehu i pokajanju iznimno je bila bitna za kršćansku praksu. Grijeh je bio univerzalan problem, a Crkva je nudila način kako se s njim nositi kroz pokajanje, koje je bilo kolektivno iskustvo unutar zajednice. Zanimljivo je kako se pokajanje odvijalo javno, često uz ponižavanje grešnika pred cijelom zajednicom, čime se dodatno naglašavala ozbiljnost grijeha.

Davanje milostinje je imalo duboku duhovnu dimenziju.¹⁹ Kroz pomaganje siromašnima i onima koji nisu mogli uzvratiti, kršćani su vjerovali da oponašaju Božju brigu za sve ljude, očekujući da će Bog pokazati istu milost njima.²⁰ Ovaj sistem milostinje i brige za potrebite omogućio je kršćanskim zajednicama da se razviju u

¹⁷ Gregorovius, Ferdinand. *History of the City of Rome in the Middle Ages*. London: G. Bell & Sons, 1894, 69.

¹⁸ Stenberg, Terje. *The Christianization of the Roman Empire*. Faculty of Humanities, University of Oslo, 2020, 121.

¹⁹ Goodson, "Archeology and the Cult of Saints," 126.

²⁰ Pengelley, Olivia. *Rome in Ninth-Century Anglo-Saxon England*. University of Oxford, 2010, 79. <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:0228e2f8-e259-46b7-85fc346437db4d60/files/mc7d5bb7c5ce1c730951757085bbb0e99>. Pristupljeno 9. kolovoza 2024.

čvrsto povezane i financijski stabilne organizacije. U trećem stoljeću, rimska kršćanska zajednica podržavala je brojne svećenike i tisuće siromašnih, što pokazuje visoku razinu organiziranosti i solidarnosti unutar Crkve. Kada su vlasti zaplijenile imovinu iz kršćanske crkve u Cirti, otkrili su značajne zalihe odjeće, ulja i vina, što dodatno potvrđuje sposobnost Crkve da upravlja resursima i brine se za svoje članove.²¹ Izgradnja crkava također je bila simbolična i praktična; pružala je kršćanima prostor za okupljanje, molitvu i proslavu vjerskih obreda, ali i pokazivala moć i prestiž nove religije koja je sada imala podršku cara.²²

2.2. Izgradnja prvih kršćanskih bazilika

Nakon što je kršćanstvo postalo dozvoljeno zahvaljujući Milanskom ediktu, počela je izgradnja prvih kršćanskih bazilika, koje su bile važne za širenje kršćanske vjere i učvršćivanju njenog utjecaja.²³ Arhitektonski stil ranih kršćanskih bazilika bio je inspiriran rimskim javnim zgradama koje su se zvale bazilike, a koje su služile kao sudnice i tržnice. Kršćani su ovaj oblik prilagodili svojim potrebama, stvarajući prostor za bogoslužje koji je mogao primiti veliki broj vjernika.

Arhitektonske karakteristike uključivale su dugačak pravokutni tlocrt, središnji brod s bočnim brodovima odvojenim redovima stupova, te apsidu na kraju broda, koja je postala mjesto za oltar. Krovne konstrukcije bile su jednostavne, često drvene, a unutrašnjost bazilika bila je skromna, s naglaskom na funkcionalnost i prostornost. Značaj ovih bazilika bio je ogroman jer su postale središta kršćanske zajednice, mjesta okupljanja i simboli nove ere koja je počela prevladavati u Rimskom Carstvu.²⁴ Prva bazilika Svetog Petra bila je tipičan primjer ranokršćanske arhitekture. Izgrađena je u obliku latinskog križa, s dugim središnjim brodom, apsidom i transeptom. Bila je prostrana i monumentalna, prilagođena za velike hodočasničke mase koje su dolazile u Rim kako bi se poklonile na grobu svetog Petra.²⁵ Ta je bazilika služila kao mjesto bogoslužja i okupljanja kršćana. Bazilika Svetog Petra, izgrađena na mjestu za koje se

²¹ Ferdinand Gregorovius, *History of the City of Rome in the Middle Ages*, 14.

²² Stenberg, *The Christianization of the Roman Empire*, 44.

²³ Aulbach, Lisa, and Larry Gorski. "The Circiform Basilicas of Rome." *Journal of the Houston Archeological Society* 140 (2019): 11. https://www.academia.edu/39876678/The_Circiform_Basilicas_of_Rome. Pristupljeno 21. srpnja 2024.

²⁴ Curran, *Pagan City and Christian Capital*, 411.

²⁵ Hurtado, Larry W. *Destroyer of the Gods: Early Christian Distinctiveness in the Roman World*. New York: Baylor University Press, 2017, 304.

vjerovalo da je grob apostola Petra, bila je još jedan monumentalni projekt Konstantina. Izvorna bazilika sagrađena je između 319. i 333. godine, no u renesansi je započeto njeno preuređenje. Preuređenje je započelo 1506. godine pod papom Julijem II., a završeno je 1626. godine tijekom pontifikata pape Urbana VIII. Bazilika Svetog Petra nije bila samo mjesto hodočašća, već i simbol moći i kontinuiteta Crkve kroz stoljeća. Bazilika je imala ogroman utjecaj na razvoj crkvene arhitekture i postale su modeli za kasnije crkvene građevine diljem Europe. Prema tradiciji, Petar je bio razapet u Rimu oko 64. godine tijekom Neronovih progona kršćana, a njegovo tijelo pokopano je na mjestu gdje je kasnije podignuta bazilika.²⁶

Kao mjesto za koje se vjeruje da sadrži grob svetog Petra, ona je jedno od najvažnijih hodočasničkih odredišta u kršćanstvu. Miliuni vjernika kroz stoljeća dolazili su u Rim kako bi se poklonili ovom apostolu, kojeg se smatra prvakom vjere i temeljem Crkve, prema Kristovim riječima: „Ti si Petar, i na ovoj stijeni sagradit ću Crkvu svoju.“

Bazilika Svetog Petra također simbolizira povezanost Crkve s Rimom i kontinuitet papinske vlasti. Kao sjedište papinstva, od 4. stoljeća, ona je središnje mjesto za mnoge važne vjerske događaje, uključujući papinske mise, ceremonije beatifikacije i kanonizacije, te ine važne trenutke.²⁷

Bazilika sv. Ivana u Lateranu, izgrađena u vrijeme Konstantina, bila je prva kršćanska bazilika u Rimu i služila je kao katedrala, što ju čini najvažnijom crkvom u katoličanstvu. Ova bazilika postala je simbol kršćanske vlasti u Rimu i mjesto na kojem su se održavale važne ceremonije, uključujući svečano proglašenje papa.

Izgradnja bazilike Ivana Lateranskog započela je u 4. stoljeću, za vrijeme cara Konstantina Velikog. Na toj lokaciji, Konstantin je naložio izgradnju bazilike koja je postala prva javna crkva u Rimu, posvećena Spasitelju, ali je kasnije dobila ime po svetom Ivanu Krstitelju i svetom Ivanu Evanđelistu.²⁸

Izvorna bazilika, izgrađena u tipičnom ranokršćanskom stilu, imala je pet brodova, središnji brod bio je širok i visok, a bočni brodovi su bili niži, odvojeni redovima stupova. Bazilika je imala apsidu na kraju središnjeg broda. Iako je pretrpjela oštećenja tijekom stoljeća, uključujući požare i potrese, bazilika je uvijek bila obnovljena i sačuvana zbog svog izuzetnog značaja.

²⁶ Elsner, Jas. *Roman Eyes: Visuality & Subjectivity in Art & Text*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2007.

²⁷ Noble, Thomas F. *The Republic of St. Peter: The Birth of the Papal State, 680-825*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press, 1984, 233.

²⁸ Duffy, *Saints and Sinners*, 1-49.

Kroz srednji vijek i renesansu, bazilika je doživjela nekoliko renovacija i preuređenja. Papa Sergije III. (904. – 911.) obnovio je baziliku nakon požara u 9. stoljeću, a papa Inocent III. dao je obnoviti baziliku i dodatno je ukrasiti u 12. stoljeću. Jedna od najznačajnijih renovacija dogodila se u 17. stoljeću, kada je arhitekt Francesco Borromini dao bazilici barokni izgled koji i danas dominira. Unutrašnjost bazilike ukrašena je velikim kipovima apostola i baroknim ukrasima, što odražava umjetničke stilove tog vremena.²⁹

Bazilika Svetog Ivana Lateranskog nije samo još jedna značajna crkva u Rimu, već je i službena katedrala rimskog biskupa, odnosno pape. Kao katedrala biskupa Rima, ona nosi titulu "Majke i Glave svih crkava u gradu i svijetu" (*Mater et Caput omnium ecclesiarum urbis et orbis*), što naglašava njen izuzetno visok status unutar Katoličke crkve.³⁰

Njena uloga kao katedrale znači da je Lateranska bazilika sjedište papinske liturgije i mjesto gdje se papa službeno ustoličuje kao biskup Rima. Ova uloga daje bazilici poseban značaj, ne samo u vjerskom, već i u političkom kontekstu, jer je Rim kao sjedište papinstva kroz stoljeća bio središte kršćanske moći i utjecaja. Kao simbol papinske vlasti i kontinuiteta, Lateranska bazilika bila je mjesto mnogih važnih crkvenih događaja, uključujući brojne sinode i koncile koji su oblikovali doktrinu i praksu Katoličke crkve.

Bazilika Santa Maria Maggiore izgrađena je u prvoj polovici 5. stoljeća, nakon što je Efeški koncil 431. godine proglasio Djevicu Mariju Bogorodicom (*Theotokos*). Prema tradiciji, izgradnju bazilike inspirirala je čudesna pojava snijega na brežuljku Eskvilinu u Rimu 5. kolovoza, što je smatrano znakom od same Djevice Marije. Bazilika je stoga često nazvana i „Naše Gospe od Snijega“ (*Santa Maria ad Nives*).³¹

Arhitektonski, bazilika Santa Maria Maggiore bila je izvorno izgrađena u stilu ranokršćanske bazilike, s dugim središnjim brodom, bočnim brodovima, i apsidom. Bazilika se ističe očuvanjem svoje izvorne strukture kroz stoljeća, unatoč brojnim preuređenjima i dodacima. Mozaici iz 5. stoljeća, koji prikazuju biblijske scene iz Starog zavjeta, nalaze se u središnjem brodu i spadaju među najvažnije primjere ranokršćanske umjetnosti u Rimu.

²⁹ Noble, *The Republic of St. Peter*, 182.

³⁰ Fletcher, *The Barbarian Conversion*, 33.

³¹ Duffy, *Saints and Sinners*, 1- 49.

Tijekom srednjeg vijeka i renesanse, bazilika je doživjela više preinaka. U 13. stoljeću dodana je nova apside, a u 16. stoljeću papa Siksto V. dao je izgraditi visoki zvonik, najviši u Rimu, koji je postao zaštitni znak bazilike. Kasnije su dodani barokni elementi, uključujući obnovu pročelja i ukrašavanje unutrašnjosti, ali je bazilika uspjela zadržati mnogo od svoje izvorne ranokršćanske strukture i dekora.³²

Kao najvažnija crkva posvećena Djevici Mariji u Rimu, ona je postala središnje mjesto za štovanje Bogorodice. Od samog početka, bazilika je bila povezana s različitim marijanskim pobožnostima i obredima, a tijekom stoljeća privlačila je hodočasnike iz cijelog svijeta koji su dolazili moliti se Djevici Mariji. Jedan od najvažnijih aspekata marijanske pobožnosti u ovoj bazilici je čašćenje ikone *Salus Populi Romani* (Spasiteljica rimskog naroda), koja se nalazi u kapeli Borghese unutar bazilike.³³

2.3. Uloga kršćanstva u kasnoantičkom društvu

Nakon što je postalo legalno i postupno dobilo podršku vladajućih struktura, kršćanstvo se počelo sve više integrirati u svakodnevni život građana. Jedna od najznačajnijih promjena bila je evolucija društvenih normi i vrijednosti. Kršćanske ideje o milosrđu, brizi za siromašne i solidarnosti počele su mijenjati dotadašnje rimske društvene običaje, koji su bili snažno obilježeni hijerarhijom i društvenim nejednakostima.

Nadalje, crkva je počela preuzimati važnu ulogu u socijalnoj skrbi. Uvođenjem sustava milostinje i skrbi za najugroženije članove društva, kršćanstvo je pružilo nove mogućnosti za pomoć i podršku siromašnima, čime je dodatno ojačalo svoju prisutnost i utjecaj u zajednici. Ovaj novi socijalni poredak privukao je mnoge ljude koji su u kršćanstvu vidjeli nadu za bolji i pravedniji život.³⁴

³² Chadwick, *The Church in Ancient Society*, 123.

³³ Duffy, *Saints and Sinners*, 1 - 49.

³⁴ Galli, Marco. "Pilgrimage as Elite Habitus: Educated Pilgrims in Sacred Landscape During the Second Sophistic." U *Seeing the Gods: Patterns of Pilgrimage in Greco-Roman and Early Christian Antiquity*, ur. Jas Elsner i Ian Rutherford, 253-290. Oxford, 2005. https://www.researchgate.net/publication/290836236_Pilgrimage_as_Elite_Habitus_Educated_Pilgrims_in_Sacred_Landscape_During_the_Second_Sophistic. Pristupljeno 4. rujna 2024.

Kršćanstvo je također počelo utjecati na političku strukturu Rimskog Carstva, posebno kroz ulogu biskupa, koji su postali važni društveni i politički lideri.³⁵ Biskupi su često posredovali u sporovima, donosili moralne odluke i djelovali kao glasnici cara, čime su ojačali vezu između Crkve i države. Na taj način, kršćanstvo se postupno integriralo u sve pore društva, mijenjajući ga iznutra.³⁶

Kako je kršćanstvo postajalo dominantna religija, tako su se mijenjali i umjetnički izrazi, prilagođavajući se novim religijskim motivima i temama. Umjetnost koja je prethodno slavila rimske bogove, careve i heroje, sada je sve više počela prikazivati biblijske scene, svetce i simbole kršćanske vjere.³⁷

Freske, mozaici i skulpture iz ovog perioda sve više prikazuju kršćanske motive, poput Krista, Djevice Marije, apostola i mučenika. Kršćanska ikonografija postaje sve prisutnija, a umjetnici su koristili jednostavniji stil kako bi naglasili duhovnu, a ne fizičku stvarnost. Umjesto klasičnih prikaza idealiziranih ljudskih tijela, naglasak je bio na prenošenju religioznih poruka i emocija.

Kultura se također mijenjala kroz uvođenje novih praznika i vjerskih obreda koji su postali dijelom svakodnevnog života. Kršćanske svetkovine, poput Božića i Uskrsa, postupno su zamijenile starorimske poganske blagdane, oblikujući novi kulturni kalendar. Uvođenje crkvene liturgije, himni i religijskih pjesama također je obogatilo kulturni život kasnoantičkog društva.³⁸

2.4. Relikvije i njihova uloga

Tijelo apostola Petra je, prema tradiciji, pokopano na Vatikanskom brežuljku, gdje je kasnije izgrađena bazilika Svetog Petra. Ova lokacija ubrzo je postala mjesto hodočašća zbog svetosti groba i povezanosti s najvažnijim apostolom u kršćanskoj vjeri.

³⁵ Krautheimer, Richard. *Rome: Profile of a City, 312-1308*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1980, 408.

³⁶ Huskinson, Janet. *Experiencing Rome: Culture, Identity and Power in the Roman Empire*. London: Routledge, 2000, 323.

³⁷ Saller, Richard P. *Patriarchy, Property and Death in the Roman Family*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994, 78.

³⁸ Lieu, Judith. *Christian Identity in the Jewish and Graeco-Roman World*. Oxford: Oxford University Press, 2004, 381.

Grob apostola Pavla, nalazi se izvan rimskih zidina, u crkvi *San Paolo fuori le Mura* (Sveti Pavao izvan zidina). Prema tradiciji, Pavao je bio pogubljen mačem, također za vrijeme Nerona, i pokopan na mjestu gdje je kasnije podignuta bazilika. Ovaj grob, poput Petrovog, postao je svetište za vjernike koji su dolazili odati počast čovjeku koji je napisao velik dio Novog zavjeta i bio temeljni stup ranokršćanske teologije.³⁹

Pobožnost povezana s grobovima apostola Petra i Pavla razvijala se od ranih dana kršćanstva i postala je jedan od glavnih razloga zašto je Rim postao tako važno hodočasničko središte. Hodočasnici su dolazili iz svih dijelova Rimskog Carstva, a kasnije i iz cijele Europe, kako bi se molili na grobovima ovih apostola, tražeći njihovu pomoć i zagovor u nebesima.

Tijekom srednjeg vijeka, pobožnost prema Petru i Pavlu dodatno je ojačana legendama i hagiografskim tekstovima koji su isticali njihovu ulogu u osnivanju i širenju kršćanske crkve.

Relikvije Petra i Pavla također su igrale važnu ulogu u političkom i religijskom životu Rima. Papinstvo je kroz stoljeća koristilo simboliku ovih apostola kako bi ojačalo svoju vlast i legitimnost, naglašavajući povezanost s izvorima kršćanske vjere.

Relikvije, osobito Sveti križ i drugi sveti predmeti, oduvijek su imali posebno mjesto u kršćanskoj pobožnosti i kulturi. Prema kršćanskoj tradiciji, Sveti križ je drvo na kojem je Isus Krist bio razapet, a njegovi fragmenti postali su jedne od najvažnijih relikvija u kršćanskom svijetu⁴⁰.

Legenda o pronalasku Svetog križa povezana je s caricom Helenom, majkom cara Konstantina Velikog, koja je prema predaji oko 326. godine krenula u Jeruzalem u potragu za križem. Prema legendi, nakon što je Helena pronašla križ, on je bio podijeljen na nekoliko dijelova, s time da je veći dio križa donesen u Rim.⁴¹

Osim Svetog križa, druge relikvije povezane s Kristovom mukom također su bile izuzetno cijenjene. Tu su uključeni čavli korišteni za razapinjanje, trnova kruna, te relikvije Svetog Groba. Svaka od ovih relikvija bila je predmet brojnih priča i legendi koje su se prenosile među vjernicima, dodatno pojačavajući njihovu svetost i značaj⁴².

³⁹ Fleener, Monica. *The Significance of the Coronation of Charlemagne*. Western Oregon University, 2005. <https://wou.edu/history/files/2015/08/Monica-Fleener.pdf>. Pristupljeno 1. kolovoza 2024, 30.

⁴⁰ Bowersock, G. W. *Martyrdom and Rome*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995, 77.

⁴¹ Fletcher, Richard. *The Barbarian Conversion*, 19.

⁴² Codex, F. H. "The Pilgrimage Churches of Rome: Contextualizing the Roman Experience." *Journal of Medieval History* 27, no. 3 (2001): 213 - 214.

Relikvije su imale ogroman utjecaj na razvoj hodočašća u kršćanskoj Europi. Pobožnost prema relikvijama poticala je vjernike da kreću na daleke i često opasne puteve kako bi ih osobno vidjeli i dotaknuli. Vjerovalo se da relikvije posjeduju moć prenošenja Božje milosti, te su hodočasnici tražili oprost grijeha, ozdravljenje ili posebne milosti posjećujući ova sveta mjesta.

Hodočasnici su dolazili iz cijele Europe kako bi se poklonili ovim relikvijama, vjerujući da će njihov dodir s svetim predmetima donijeti posebne duhovne blagoslove. Hodočašća do ovih relikvija bila su i oblik izražavanja vjere, ali i način da se ostvari duhovno pročišćenje. U mnogim slučajevima, hodočašća su bila propisana kao pokora za teške grijeha, a putovanje do svetih relikvija smatralo se putem prema iskupljenju.⁴³

⁴³ Tinti, Francesca. *England and Rome in the Early Middle Ages: Pilgrimage, Art and Politics*. London: Brepols, 2014, 191.

3. Rano srednjovjekovno razdoblje

U ranosrednjovjekovnom periodu, uloga papinstva utječe na jačanje Rima kao središta kršćanskog svijeta. Nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva, papinstvo je preuzelo ulogu stabilizatora u kaotičnom političkom okruženju, postajući tako duhovni i politički autoritet. Razvoj papinske moći bio je proces koji se odvijao kroz nekoliko stoljeća, gdje su pape postupno konsolidirale svoju vlast i utjecaj na cijelu zapadnu crkvu⁴⁴.

Jedan od glavnih elemenata u ovom razvoju bio je koncept papinske primacije, odnosno ideja da papa, kao nasljednik svetog Petra, ima vrhovnu vlast nad cijelom kršćanskom crkvom. Ovaj koncept počeo je dobivati na značaju već u kasnoj antici, ali je u ranom srednjem vijeku postao temelj papinske moći. Pape su koristile ovaj autoritet kako bi oblikovale kršćansku doktrinu, rješavale teološke sporove i osigurale jedinstvo⁴⁵.

Papinstvo je također odigralo ulogu u kristijanizaciji germanskih i drugih barbarskih naroda koji su naseljavali zapadnu Europu nakon pada Rima. Kroz misije, diplomaciju i političke saveze, pape su širile kršćanstvo i učvršćivale utjecaj crkve, pretvarajući Rim u duhovno središte novog, kršćanskog svijeta.⁴⁶

3.1. Najvažniji pape i njihove reforme

Tijekom ranosrednjovjekovnog perioda, nekoliko papa se istaknulo svojom ulogom u jačanju papinske moći i reformiranju crkve. Jedan od najvažnijih bio je papa Grgur I., poznat kao Grgur Veliki (papinstvo od 590. do 604). Grgur je proveo važne reforme u crkvenoj administraciji, liturgiji i redovništvu. Njegove reforme liturgije, uključujući razvoj gregorijanskog korala, imale su trajan utjecaj na crkvenu glazbu i obred. Također, Grgur je bio aktivan u misionarskom radu, posebno u Anglosaksonskoj Engleskoj, čime je proširio utjecaj Rima na sjevernu Europu.⁴⁷

⁴⁴ Krautheimer, *Rome: Profile of a City*, 408.

⁴⁵ Rapp, Claudia. *Holy Bishops in Late Antiquity: The Nature of Christian Leadership in an Age of Transition*. Berkeley, CA: University of California Press, 2005, 70.

⁴⁶ Curran, *Pagan City and Christian Capital*, 59.

⁴⁷ Krautheimer, *Rome: Profile of a City*, 408.

Sljedeći je papa Leon III. (795-816), koji je okrunio Karla Velikog za cara Svetog Rimskog Carstva 800. godine. Ovaj događaj je obnovio carski naslov na Zapadu i učvrstio vezu između papinstva i svjetovne vlasti, čime je Rim postao središte kršćanskog svijeta u političkom i duhovnom smislu⁴⁸.

Pape poput Grgura II. (715-731) i Grgura III. (731-741) također su bili važni u borbi protiv ikonoklazma, podržavajući štovanje ikona i time utvrđujući dogmatsku poziciju crkve koja je bila u suprotnosti s istočnim bizantskim carstvom. Ove reforme i inicijative papinstva dodatno su učvrstile Rim kao središte kršćanske ortodoksije i mjesto gdje su se donosile odluke za cijelu crkvu⁴⁹.

⁴⁸ Noble, *The Republic of St. Peter*, 191.

⁴⁹ Duffy, *Saints and Sinners*, 1 - 49.

3.2. Utjecaj barbarskih kraljevstava i karolinške renesanse

Nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva, politička moć u zapadnoj Europi fragmentirala se među brojnim barbarskim kraljevstvima, poput Ostrogotskog, Vizigotskog, Langobardskog i Franačkog Kraljevstva. Ove promjene značajno su utjecale na Rim, koji je postao meta različitih osvajača i bio uključen u političke previranja. Međutim, unatoč tim izazovima, Rim je zadržao svoju važnost, ponajviše zbog svoje vjerske uloge⁵⁰.

Barbarska kraljevstva često su tražila legitimitet kroz povezanost s Rimom i kršćanstvom, što je papinstvu omogućilo da zadrži, a u nekim slučajevima i poveća svoj utjecaj. Savezi između papa i barbarskih kraljeva, poput onog između pape Stjepana II. i franačkog kralja Pipina Malog, rezultirali su stvaranjem Papinske Države, što je osiguralo papama političku i vojnu zaštitu te povećalo njihov utjecaj u Italiji⁵¹.

Franačko Kraljevstvo, posebno pod Karlom Velikim, u značajnoj je mjeri utjecalo na Rim. Karlo Veliki je 800. godine okrunjen za cara Svetog Rimskog Carstva u Rimu, čime je uspostavljena nova politička i religijska ravnoteža u Europi. Ovaj događaj je obnovio ideju o carstvu na zapadu i ojačao vezu između Rima i franačkih kraljeva, dajući papinstvu još veću važnost na europskoj političkoj sceni⁵².

Karolinška renesansa, koja se odvijala pod patronatom Karla Velikog i njegovih nasljednika, donijela je značajan kulturni i intelektualni preporod u zapadnoj Europi. Ovaj period bio je obilježen obnovom interesa za klasičnu antiku, ali i jačanjem kršćanske učenosti i pobožnosti.

U okviru karolinške renesanse, Rim je postao središte intelektualne aktivnosti. S papom i carem koji su usko surađivali, Rim je privlačio učenjake, teologe i umjetnike iz cijele Europe. Karolinški vladari podupirali su prepisivanje i očuvanje klasičnih i kršćanskih tekstova, a mnogi od tih tekstova dolazili su iz samog Rima. To je rezultiralo očuvanjem važnih djela iz antičke književnosti i kršćanske teologije, koja bi inače mogla biti izgubljena.⁵³

⁵⁰ Chadwick, *The Church in Ancient Society*, 125.

⁵¹ Curran, *Pagan City and Christian Capital*, 191.

⁵² McCormick, Michael. *Origins of the European Economy: Communications and Commerce, A.D. 300 -900*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, 99.

⁵³ Cameron, Averil. *The Mediterranean World in Late Antiquity, AD 395 - 700*. London: Routledge, 1993, 111.

Kulturni preporod se također manifestirao u arhitekturi, liturgiji i umjetnosti. U Rimu su obnavljane i gradile nove crkve u karolinškom stilu, koji je kombinirao elemente rimske i germanske arhitekture. Ovaj stil odražavao je novu političku i kulturnu sintezu koja je nastala pod utjecajem Karla Velikog.

4. Prvi kršćanski mučenici

Prvi kršćanski mučenici oblikovali su identitet rane kršćanske zajednice, posebno u Rimu. Njihova žrtva gledala se kao simbol snage i otpornosti, inspirirajući mnoge u vremenu kada je kršćanstvo još uvijek bilo mlada i progonjena religija.

4.1. Kult mučenika

Mučenici su svojim životima i smrtima svjedočili vjeru u Isusa Krista, a njihova stradanja, u velikom broju slučajeva popraćena okrutnim mučenjem, ojačala su solidarnost unutar kršćanske zajednice i potakla razvoj kulta mučenika. Među najpoznatijim mučenicima iz ranog kršćanstva je sveti Petar, jedan od Isusovih apostola i prvi rimski biskup, koji je prema tradiciji razapet naopako oko 64. godine pod carem Neronom. Sveti Petar postao je simbol hrabrosti i vjere, a njegova smrt smatrana je potvrdom vjernosti Kristu do kraja. Njegova uloga u jačanju kršćanske zajednice bila je ogromna, što zbog njegovog statusa vođe, što zbog toga što je njegovo mučeništvo potaknulo druge da se suoče s progonima s jednakom odlučnošću.⁵⁴

Drugi istaknuti mučenik je sveti Pavao, koji je također stradao u Rimu, prema tradiciji dekapitiran oko 67. godine. Pavao je svojim misionarskim radom širio kršćanstvo po cijelom Rimskom Carstvu, a njegovo mučeništvo dodatno je osnažilo crkvu u Rimu, učinivši grad duhovnim središtem kršćanske vjere.⁵⁵

Među ostalim značajnim mučenicima iz ranog kršćanstva valja spomenuti svetog Sebastijana, rimskog vojnika koji je, unatoč progonima, ostao vjeran kršćanskoj vjeri. Prema predaji, Sebastijan je bio strijeljan od strane vlastitih suboraca, no preživio je i kasnije ubijen zbog svoje nepokolebljive vjere. Njegova priča širila se diljem kršćanskog svijeta, potičući druge na hrabrost i vjernost.⁵⁶

⁵⁴ Hahn, Johannes, Stephen Emmel, and Ulrich Gotter. *From Temple to Church: Destruction and Renewal of Local Cultic Topography in Late Antiquity (Religions in the Graeco-Roman World)*. Leiden: Brill Academic Pub., 2008, 39.

⁵⁵ Bowersock, *Martyrdom and Rome*, 44.

⁵⁶ Isto, 88.

Sveti Lovro, rimski đakon, jedan je od najpoznatijih mučenika iz 3. stoljeća. Prema legendi, bio je spaljen na rešetki zbog odbijanja da preda crkveno blago rimskim vlastima. Njegova smrt nije samo učvrstila vjernike u Rimu, već je i postala inspiracija za buduće generacije kršćana.⁵⁷ Bio je u progonstvu tijekom vladavine cara Valerijana koji ga je naposljetku i osudio na smrt, kojoj je prethodilo mučenje. Završni čin mučenja bilo je ležanje na rešetki ispod koje je gorio užareni ugljen. Poznata je izjava sv. Lovre: „S ove strane sam dovoljno pečen, okrenite me na drugu.“⁵⁸

Razvoj kulta mučenika počeo je gotovo odmah nakon njihovih smrti. Vjernici su počeli posjećivati mjesta gdje su mučenici bili pokopani, vjerujući da su ta mjesta prožeta svetom snagom i božanskom prisutnošću. Ova praksa započela je neformalno, ali je ubrzo prerasla u organiziranu pobožnost koja je uključivala molitve, blagdane u čast mučenika, i izgradnju memorijalnih crkava.

Jedan od najvažnijih primjera kulta mučenika je grob svetog Petra na Vatikanskom brežuljku. Oko 320. godine, car Konstantin Veliki dao je izgraditi baziliku na tom mjestu, čime je grob svetog Petra postao jedno od najvažnijih hodočasničkih odredišta u kršćanskom svijetu.

Osim velikih bazilika, manji lokaliteti povezani s mučenicima također su postali mjesta hodočašća. Katakombe, podzemni grobovi gdje su često pokopani mučenici, postale su izuzetno važna hodočasnička mjesta. Katakombe svetog Sebastijana i katakombe svetog Kalista u Rimu postale su poznate diljem kršćanskog svijeta, privlačeći hodočasnike koji su tražili milost i zagovor mučenika.⁵⁹

Kult mučenika nije bio ograničen samo na Rim. Sveti Lovro, čije je tijelo pokopano u bazilici Papale di San Lorenzo fuori le Mura, postao je omiljeni svetac i zaštitnik mnogih crkava i zajednica diljem Europe. Njegov kult proširio se brzo, a njegova crkva postala je važno mjesto hodočašća⁶⁰.

4.2. Katakombe

⁵⁷ Hahn, Emmel, and Gotter, *From Temple to Church*, 91.

⁵⁸ Požežanac, Zdravko. "Sveti Lovro." *Vjera.hr*. <https://vjera.hr/poboznost-i-potvrda/svetog-lovru-su-pekli-na-rostilju-a-ono-sto-je-rekao-krvnicima-u-tom-trenutku-mogu-samo-krscani/>. Pristupljeno 5. kolovoza 2024.

⁵⁹ Hahn, Emmel, and Gotter, *From Temple to Church*, 39.

⁶⁰ Isto, 59.

Sveta mjesta obuhvaćaju konstantinske temelje, privatne unutargradske crkve (*tituli*) i izvangradska mjesta povezana s katakombama i mučeništvima. Ova treća kategorija posebno je važna jer su katakombe, povezane s hodočašćem, postale odredišta za molitvu i povezanost s kršćanskom poviješću, uključujući hodočasnike poput anglosaksonskih.

Hodočašća u Rim nisu bila samo izraz vjerskog uvjerenja, već su oblikovana arhitektonskim i liturgijskim prilagodbama crkvenih vođa poput pape Damaza I. (366. – 384.).⁶¹ Katakombe su imale prostorije za obiteljske pogrebne rituale, kasnije povezane s kršćanskim obredima poput Euharistije. Ove prakse obuhvaćale su privatne i javne dimenzije, postupno prelazeći s komemoracije pokojnika na štovanje samih mjesta, što je grad Rim pretvorilo u izuzetno važno mjesto hodočašća.

Katakombe, poput onih na Apijevoj cesti (*Via Appia*) proširivane su kako bi mogle primiti sve veći broj hodočasnika. Papa Damaz je imao značajnu ulogu u preuređivanju grobova svetaca u memorijalne komplekse i postavljanju monumentalnih natpisa koji su usmjeravali hodočasnike i omogućavali očuvanje sjećanja na te svetinje. Tijekom 6. stoljeća, zbog političkih nesigurnosti i ratova, korištenje katakombi za sahrane postupno je opadalo, a novi grobovi počeli su se formirati unutar gradskih zidina, posebno u blizini crkava.⁶²

Iako su se pojavila nova groblja unutar gradskih zidina, interes za izvangradska groblja ostao je visok. To je vjerojatno povezano s važnosti prvobitnih mjesta pokopa ili mučeništva, čak i kada ta mjesta više nisu bila aktivna. Posebno je zanimljivo što su podzemna groblja često služila kao mjesta pokopa ranih papa, a kult svetog Petra proširio se i na njegove nasljednike, bez obzira na njihov status svetaca.⁶³

Mnogo informacija o pokopima papa zapisano je u "Liber Pontificalis", zbirci koja je vjerojatno sastavljena oko 540-ih, kada je obnovljen interes za katakombe i hodočasnička mjesta. Primjerice, kripta pape Kaliksta na Via Aurelia je u 6. stoljeću proširena kako bi hodočasnici imali bolji pristup njegovom grobu. Slične promjene dogodile su se i na grobu Sant'Ippolita, gdje su građeni prolazi i stepenice kako bi se omogućio lakši pristup određenim dijelovima katakombe.⁶⁴

⁶¹ Bowersock, *Martyrdom and Rome*, 49.

⁶² Bremmer, Jan. "From Heroes to Saints and from Martyrological to Hagiographical Discourse." *Deutsche Nationalbibliothek* (2017): 35 - 66.

⁶³ Wickham, Chris. *The Inheritance of Rome: A History of Europe from 400 to 1000*. London: Viking Press, 2009, 399. <https://cristianizacioneslavos.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/06/wickham-the-inheritance-of-rome.pdf>. Pristupljeno 1. kolovoza 2024.

⁶⁴ Galli, "Pilgrimage as Elite Habitus," 253 - 290.

U istom razdoblju, izgradnja velikih crkava, poput bazilika *ad corpus*, postala je česta praksa. To je bilo povezano s povećanjem broja hodočasnika koji su željeli posjetiti grobove mučenika i sudjelovati u liturgiji blizu njihovih relikvija. Papa Pelagije II izgradio je crkvu sv. Hermesa, dok je papa Honorije (625.–638.) proširio i obnovio nekoliko crkava, uključujući i monumentalne projekte poput crkve sv. Agneze na Nomentanskoj cesti (*Via Nomentana*).⁶⁵

4.2.1. Komodiline katakombe

Komodiline katakombe, nazvane po matroni Commodilli, vlasnici izvornog zemljišta na kojem je izgrađena, bile su poznate kao mjesto počivanja svetaca Feliksa i Adauta, vjerojatno mučenih za vrijeme Dioklecijana (284-305).⁶⁶ Podzemna bazilika posvećena tim svecima proširena je u petom stoljeću, a kasnije obnovljena pod papom Ivanom I (523-526).⁶⁷ Katakombe sadrže nekoliko fresaka, uključujući prikaz svetog Luke, oko kojeg je sačuvano 42 grafita, među kojima se nalaze i anglosaksonska imena.

Među anglosaksonskim imenima zabilježenima u Komodilinoj katakombi su *Abba*, *Bald*, *Beornreð*, *Bolinoð* i mnogi drugi. Ova imena otkrivaju prisutnost hodočasnika iz anglosaksonskog svijeta, a njihovi grafiti pronađeni su oko freske svetog Luke, koja prikazuje svetca kao liječnika s medicinskim instrumentima, a ne kao evanđelista. Ovaj prikaz mogao je privući posjetitelje zbog vjerovanja u njegovo iscjeliteljsko djelovanje, što je možda objašnjenje za velik broj grafita na tom mjestu.⁶⁸

4.2.2. Katakombe sv. Marcelina i Petra

Katakomba sv. Marcelina i Petra, poznata i kao *ad duas lauros*, sačuvala je najviše grafita, čak 141 ime, od kojih su mnogi anglosaksonskog podrijetla. Ova katakomba bila je važna zbog povezanosti s caricom Helenom i mučenicima, a bila je

⁶⁵ Goffart, Walter. *Barbarians and Romans, A.D. 418-584: The Techniques of Accommodation*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1980., 143. https://archive.org/details/barbariansromans0000goff_j3c1. Pristupljeno 12. kolovoza 2024.

⁶⁶ Heather, *The Fall of the Roman Empire*, 78.

⁶⁷ Isto, 79.

⁶⁸ Curran, *Pagan City and Christian Capital*, 93.

obnovljena u više navrata, uključujući radove pape Honorija (625-638).⁶⁹ Grafiti su datirani između radova pape Honorija i prijenosa relikvija dvojice mučenika 827. godine.

Anglosaksonska imena na ovom mjestu uključuju Alaba, Almund, Ceolbert i Sassula, a većina njih je urezana na neukrašene zidove bazilikice. Katakomba je također bogata freskama iz trećeg i četvrtog stoljeća, koje prikazuju biblijske scene i slike Kristovih čuda. Unutar ovog kompleksa nalazile su se i relikvije svetih Tiburcija, Gorgonija, Petra i Marcellina, koje su vjerojatno bile razlog posjete mnogih hodočasnika.⁷⁰

4.2.3. Panfilo i Ponziana

Katakomba Panfila na *via Salaria vecchia* sačuvala je samo jedno anglosaksonsko ime – Headred, koje je pronađeno u većoj od dvije sobe posvećene svetom Panfilu. Ime je urezano na zidu pored malog oltara iz šestog stoljeća. Ova katakomba je značajna zbog prisutnosti grafita koji spominju svetog Panfila, čime se pokazuje posvećenost posjetitelja svetim mjestima, unatoč tome što katakomba nije bila osobito poznata ili posjećena.⁷¹

Katakomba Ponziana na *via Portuense* također sadrži samo jedno anglosaksonsko ime, Healfred, koje je pronađeno na fresci svetog Milixa. Ova katakomba je manje istražena od drugih, ali njezine bogate dekoracije sugeriraju da je bila važna za hodočasnike. Ime Healfreda urezano je na donjem dijelu Milixovih haljina, a freska prikazuje Milixa i Pumenija s križem, što je karakteristično za ikonografiju ukazivanja na mučeništvo.⁷²

⁶⁹ Isto, 94.

⁷⁰ Freeman, Charles. *Holy Bones, Holy Dust: How Relics Shaped the History of Medieval Europe*. New Haven, CT: Yale University Press, 2012, 93.

⁷¹ Isto, 77.

⁷² Rutherford, Ian. "Pilgrimage in Greco-Roman Egypt: New Perspectives on Graffiti from the Memnonion at Abydos." U *Ancient Perspectives on Egypt*, ur. Roger Matthews i Cornelia Roemer, 171-189. London, 2003.
https://www.academia.edu/25351510/Pilgrimage_in_Greco_Roman_Egypt_New_Perspectives_on_Graffiti_from_the_Memnonion_at_Abydos_in_Ancient_Perspectives_on_Egypt_eds_R_Matthews_and_C_Roemer_London_2003. Pristupljeno 2. rujna 2024.

5. Razvoj hodočasničke tradicije

Hodočašće se obično opisuje kao religijsko putovanje na sveto mjesto, ali ono nosi mnogo složenije značenje, osobito u kontekstu ranog kršćanstva. *Oxford Dictionary of Saints* opisuje hodočašće kao putovanje koje je fizičko i duhovno⁷³. Ali kako nešto postaje "sveto"? Bruno Reudenbach u svom radu *Sveti prostori i njihovi relikvijari* objašnjava kako pojam svetih mjesta nije bio prirodan ranim kršćanima, nego je rezultat romanizacije crkve i Konstantinove politike tolerancije u četvrtom stoljeću. On tvrdi da su rani kršćani više vjerovali da je vjera duhovna stvar, dok su Rimljani religiju vezali za fizičke prostore i materijalne objekte.⁷⁴

Reudenbach se fokusira na razvoj koncepta „loca sancta“ (svetih mjesta) i tvrdi da je taj fenomen započeo s romanizacijom kršćanstva. On naglašava važnost fizičkih relikvija i svetih mjesta, smatrajući da su hodočasnici skupljali materijalne fragmente svetih prostora kako bi proširili tu svetost dalje, čak i kad su napustili to mjesto. Relikvijari koji sadrže dijelove iz različitih svetih mjesta omogućili su hodočasnicima da imaju metafizičko iskustvo, gotovo kao da su na tim mjestima.⁷⁵

Reudenbach također tvrdi da je kršćanstvo preuzelo rimsku ideju o podjeli prostora na sveto i profano. Rimski hramovi i sveti prostori bili su jasno odvojeni od svakodnevnog života, a Konstantin je taj model primijenio na kršćanske crkve, stvarajući monumentalne građevine na svetim mjestima, poput Crkve Svetog groba u Jeruzalemu. Reudenbach sugerira da je to izgradilo kršćansku svetost kao kulturnu memoriju, povezujući prostor sa svetim događajima iz Biblije⁷⁶.

S druge strane, Brouria Bitton-Ashkelony nudi nešto drugačiji pogled. Ona tvrdi da hodočašće nije bilo samo rezultat romanizacije, nego mnogo složeniji proces koji je uključivao razne društvene, teološke i političke faktore. Bitton-Ashkelony ukazuje na postojanje lokalnih hodočašća unutar kršćanskog svijeta, ne samo onih u Svetu Zemlju, kao što su posjete grobovima mučenika u Egiptu, Antiohiji i Rimu. Ona smatra

⁷³ Oxford Dictionary of Saints. "Pilgrimage." 2024.

<https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199596607.001.0001/acref-9780199596607?btog=chap&hide=true&page=67&pageSize=20&skipEditions=true&sort=titlesort&source=%2F10.1093%2Facref%2F9780199596607.001.0001%2F9780199596607>. Pristupljeno 3. srpnja 2024.

⁷⁴ Reudenbach, Bruno. "Holy Places and Their Relics." U *Visual Constructs of Jerusalem*, ur. Noga-Banai Kühnel i Bianca Vorholt, 197-206. Brepols, 2014.

⁷⁵ Isto

⁷⁶ Isto

da su različiti oblici hodočašća bili prihvaćeni u lokalnim zajednicama, ali da su neka hodočašća, posebno ona u Palestinu, izazivala kontroverze među crkvenim vođama zbog političkih borbi za moć.⁷⁷

Brouria Bitton-Ashkelony u svojoj knjizi ističe važan koncept „kulture memorije“, koji je preuzela od Alphonse Dupronta. U kasnom razdoblju kršćanske antike, Konstantinovo istraživanje svetih mjesta bio je veliki pothvat s ciljem pronalaska fizičkih lokacija vezanih uz Bibliju i živote mučenika. Bitton-Ashkelony smatra da je ovaj proces bio pokušaj društva da se poveže sa svojom prošlošću i očuva svoje rituale.⁷⁸ Ovo nije bio samo Konstantinov projekt, već su mnogi drugi akteri sudjelovali u izgradnji kršćanske svetosti u Palestini.

Međutim, Bitton-Ashkelony vjeruje da se preuveličava religiozni utjecaj Konstantinove gradnje u Svetoj zemlji. Iako je Konstantinova uloga u stvaranju svetih mjesta neosporna, ona tvrdi da se previše pozornosti daje njegovom doprinosu, zanemarujući druge aktere poput njegove majke Helene, koja je također imala ulogu u podizanju crkvi na svetim lokacijama. Euzebijovo svjedočenje o Konstantinovim podvizima može biti pristrano i nije uvijek objektivno.

Bitton-Ashkelony također napominje da sveto tlo nije bilo ograničeno na Palestinu te da su postojala i lokalna hodočašća na grobove mučenika diljem kršćanskog svijeta. Hodočašća su, prema njoj, bila izraz kulturne memorije i identiteta, a ne isključivo rezultat Konstantinove politike.⁷⁹

S druge strane, Reudenbach se u svom radu fokusira na utjecaj rimskog pogleda na svetost prostora i kako je kršćanstvo preuzelo rimski koncept podjele na sveto i profano⁸⁰. On također povezuje židovsku religiju s ranim kršćanstvom, ali tvrdi da Židovi nisu imali isto poimanje svetog prostora.⁸¹ Ovaj argument je problematičan jer, kao što ističe Bitton-Ashkelony, židovska tradicija nakon uništenja Hrama razvila je novi način shvaćanja svetog prostora kroz sinagoge i rabinsku tradiciju.

5.1. Hodočasničke rute i infrastruktura u srednjovjekovnom Rimu

⁷⁷ Bitton-Ashkelony, Bruria. *Encountering the Sacred: The Debate on Christian Pilgrimage in Late Antiquity*. Berkeley: University of California Press, 2005, 123.

⁷⁸ Isto, 126.

⁷⁹ Isto

⁸⁰ Reudenbach, "Holy Places and Their Relics," 197.

⁸¹ Isto, 198.

S razvojem kršćanstva i jačanjem kulta mučenika, vjernici su počeli masovno hodočastiti prema Rimu, gdje su mogli posjetiti grobove apostola Petra i Pavla, kao i druga sveta mjesta. Sredinom 8. stoljeća, politička nestabilnost zbog prijetnji Langobarda ubrzala je prijenos relikvija u gradske crkve. To je također bilo povezano s rastućom potražnjom za relikvijama u karolinškom svijetu, što je potaknulo novi val hodočašća u Rim.⁸²

Apijska cesta bila je jedna od najvažnijih i najstarijih cesta koje su vodile prema Rimu. Izgrađena još u 4. stoljeću prije Krista, ova cesta je povezivala Rim s jugom Italije, a u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku postala je važna hodočasnička ruta. Apijska cesta je prolazila kroz niz važnih gradova i sela, a hodočasnicima je omogućavala relativno sigurno i izravno putovanje do Rima. Iako je prvotno izgrađena kao vojna cesta, tijekom kasne antike i ranog srednjeg vijeka, njezina je uloga postala sve više usmjerena na civilnu upotrebu, uključujući hodočasnike koji su dolazili iz južnih dijelova Italije.⁸³

Via Francigena, često se smatra najpoznatijom hodočasničkom rutom prema Rimu. Ova cesta povezivala je sjevernu Europu, posebno Francusku, s Rimom, i bila je jedna od glavnih arterija za hodočasnike koji su dolazili iz tadašnjih franačkih i drugih zapadnoeuropskih teritorija. *Via Francigena* prolazila je kroz Alpe, preko Monte Bardone (danas poznat kao Passo della Cisa), te kroz niz talijanskih gradova, uključujući Pijemont, Lombardiju, Emiliju-Romagnu, Toskanu i Lazio.

5.2. Profil hodočasnika

U kasnoj antici i ranom srednjem vijeku, hodočašća su postala značajan dio kršćanske pobožnosti, a hodočasnici su dolazili iz različitih društvenih slojeva i

⁸² Rutherford, Ian. "In a Virtual Wild Space: Pilgrimage and Rite de Passage from Delphi from Sabarimalai." U *Greek Ritual Poetics*, ur. Dimitrios Yatromanolakis i Panayotis Roilos, 323 - 338. Cambridge, MA, 2005. https://www.academia.edu/26801034/ In_a_Virtual_Wild_Space_Pilgrimage_and_Rite_de_Passage_from_Delphi_from_Sabarimalai_in_Greek_Ritual_Poetics_edds_D_Yatromanolakis_and_P_Roilos_Cambridge_Mass_2005_323_338. Pristupljeno 1. rujna 2024.

⁸³ Isto.

pozadina. Sociološki i demografski profil hodočasnika bio je vrlo raznolik, obuhvaćajući sve slojeve društva.⁸⁴

Iako se izraz „hodočašće“ sve više koristi u kontekstu mediteranskog politeizma, neki ga i dalje izbjegavaju. Koristeći definiciju Joy McCorrison: „Hodočašće je putovanje na sveto mjesto radi sudjelovanja u sustavu svetih vjerovanja.“⁸⁵ Drugi izazov je definiranje „iskustva“. Iskustvo može značiti ili ono što se nekome događa ili subjektivne osjećaje osobe, a subjektivna iskustva su teža za istražiti zbog prirode izvora iz tog vremena. Treći izazov je manjak dokaza o hodočašću. Iako je bilo mnogo hodočašća, malo je preživjelih dokaza. Većina dokaza dolazi u obliku literarnih izvještaja i natpisa, pri čemu literarni izvještaji pružaju bolji uvid u ljudsko iskustvo, ali su često oblikovani literarnom tradicijom.⁸⁶

Rutherford zatim analizira glavne aspekte iskustava hodočašća u grčko-rimskom svijetu. Prvo, hodočasnici su doživljavali „povećano religiozno iskustvo“ jer su sveta mjesta često smatrana mjestima gdje je lakši pristup božanstvu. Drugo, postojali su određeni obavezni rituali koje su hodočasnici morali obaviti u svetištu, poput prinošenja žrtava ili sudjelovanja u procesijama.⁸⁷

Također, hodočasnici su osjećali zajedništvo s drugim hodočascima, što se danas opisuje kao *communitas*. Iako se zajedništvo često stvara na festivalima, može biti pojačano i samim prisustvom na svetom mjestu⁸⁸.

Plemići i vladari često su bili među najistaknutijim hodočascima. Za njih je hodočašće imalo i političku i duhovnu dimenziju. Vladari su hodočašćem mogli iskazati svoju pobožnost i posvetiti se zaštiti i promicanju kršćanstva, čime su jačali svoj legitimitet i ugled.⁸⁹ Primjerice, carica Helena, majka Konstantina Velikog, poduzela je

⁸⁴ McCorrison, Joy. *Pilgrimage and Household in the Ancient Near East*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, 39. https://www.academia.edu/76864055/Pilgrimage_and_household_in_the_ancient_Near_East. Pristupljeno 4. rujna 2024.

⁸⁵ Isto, 40.

⁸⁶ Rutherford, "In a Virtual Wild Space," 323 – 338.

⁸⁷ Isto

⁸⁸ Rutherford, Ian. "'To the Land of Zeus: Patterns of Pilgrimage in Aelius Aristides'." *Aevum Antiquum* 12 (1999): 133-148. https://www.academia.edu/22222610/To_the_Land_of_Zeus_Patterns_of_Pilgrimage_in_Aelius_Aristides_Aevum_Antiquum_12_1999_133_148. Pristupljeno 4. rujna 2024.

⁸⁹ Rutherford, Ian. "Towards a Typology of Sanctuary Networks: The Case of Claros." U *La cité interconnectée: transferts et réseaux institutionnels, religieux et culturels aux époques hellénistique et impériale*, ur. Madeline Dana i Ivana Savalli Lestrade, 167-183. Bordeaux, 2019. https://www.academia.edu/72627097/Towards_a_Typology_of_Sanctuary_Networks_the_Case_of_Claros_in_in_La_cit%C3%A9_interconnect%C3%A9e_dans_le_monde_gr%C3%A9co_romain_Ve_si_%C3%A8cle_a_C_IVE_si%C3%A8cle_p_C_eds_M_Dana_and_I_Savalli_Lestrade_Scripta_Antiqua_118_Bordeaux_2019_167_183. Pristupljeno 2. rujna 2024.

hodočašće u Svetu Zemlju kako bi pronašla svete relikvije, što je imalo dubok utjecaj na razvoj kršćanske pobožnosti. Također, mnogi plemići hodočastili su kako bi molili za po bjeđu u bitkama, zdravlje ili nasljedstvo, a njihova putovanja često su bila popraćena velikom pratnjom i darovima za crkve i samostane ⁹⁰.

Redovnici i svećenici činili su drugu važnu skupinu hodočasnika. Kao ljudi posvećeni duhovnom životu, redovnici su hodočašća shvaćali kao način produblivanja svoje vjere i traženja duhovnog prosvjetljenja. Mnogi redovnici su, na primjer, hodočastili do grobova mučenika u Rimu kako bi se nadahnuli njihovim primjerom i ojačali svoju pobožnost. Osim toga, redovnici su često bili vođe i organizatori hodočašća za veće skupine vjernika, pružajući im duhovno vodstvo tijekom puta.⁹¹

Obični vjernici, uključujući seljake, zanatlije i trgovce, također su činili značajan dio hodočasnika. Njihovi motivi za hodočašće bili su raznoliki i često su uključivali traženje oprost za grijeh, molitve za ozdravljenje ili pomoć u osobnim teškoćama. Hodočašća su za mnoge bila izraz duboke osobne pobožnosti i želje za duhovnim iskustvom. Iako su često putovali skromno, ovi su hodočasnici činili većinu onih koji su dolazili u Rim i druga sveta mjesta tijekom kasne antike i ranog srednjeg vijeka⁹².

5.3. Motivi i očekivanja hodočasnika

Motivi hodočasnika bili su jednako raznoliki kao i njihovi profili. Na prvom mjestu, mnogi su hodočasnici tražili oprost za grijeh. Vjerovalo se da će posjet svetim mjestima, molitve i pokajanje na grobovima mučenika ili pred relikvijama donijeti božanski oprost i duhovno očišćenje. Za mnoge je ovo bio najvažniji razlog za poduzimanje često dugog i opasnog putovanja⁹³.

Drugi važan motiv bio je traženje čuda ili božanske intervencije. Mnogi su hodočasnici dolazili u Rim ili druga sveta mjesta u nadi da će biti izliječeni od bolesti ili

⁹⁰ Rutherford, Ian. "Theoria and Darshan: Pilgrimage as Gaze in Greece and India." *Classical Quarterly* 50 (2000): 133-146. https://www.researchgate.net/publication/231834410_Theoria_and_Darsan_pilgrimage_and_vision_in_Greece_and_India. Pristupljeno 3. rujna 2024.

⁹¹ Rutherford, "Pilgrimage in Greco-Roman Egypt," 171 - 189.

⁹² Fletcher, *The Barbarian Conversion*, 146.

⁹³ Dunn, Marilyn. *The Emergence of Monasticism: From the Desert Fathers to the Early Middle Ages*. Oxford: Blackwell Publishers, 2000, 288.

ozljeda. Sveta mjesta poput groba svetog Petra ili crkve Svetog Križa bila su poznata po čudesnim izlječenjima, što je privlačilo ljude koji su tražili božansku pomoć.⁹⁴

Iskustvo samog putovanja također je značajan aspekt hodočašća, pri čemu se teškoća putovanja često tumačila kao povećanje vrijednosti hodočašća. Na kraju, hodočasnici su često imali i određena iskustva vezana uz infrastrukturu svetišta, uključujući statue, smještaje i blagovaonice.⁹⁵

U razdoblju Druge sofistike, obrazovani hodočasnici su svetim mjestima prilazili s intelektualnim i emocionalnim predznanjem, što je činilo posjet tim mjestima složenijim iskustvom. To su mjesta nazivali *lieux de mémoire*, odnosno mjesta sjećanja, koja su budila već unaprijed formirane mentalne slike iz njihovog obrazovanja (*paideiā*). Tako su, primjerice, Jas Elsner i Marco Galli tvrdili da su intelektualna i emocionalna napetost posjeta svetim mjestima bila ono najvažnije za iskustvo hodočašća.⁹⁶ Pausanija je, prema tim teorijama, pisao za takve obrazovane hodočasnike i sam je bio jedan od njih.⁹⁷

Međutim, iako su obrazovani posjetitelji sa svojim znanjem o svetim mjestima predstavljali značajan dio hodočasnika, takvo iskustvo nije bilo rezervirano samo za Druge sofiste. Elitno obrazovanje svakako je oblikovalo doživljaj svetih mjesta, no mnogi su hodočasnici dolazili iz nižih slojeva društva, s puno manje intelektualnih predznanja. Primjer toga su hodočašća u Siriji, koja su opisivali autori poput Luciana, a koja su bila popularnija među neobrazovanom populacijom.⁹⁸

Rutherford navodi primjer Memnoniona u Abydosu u Egiptu, koji je izvorno bio pogrebni hram faraona Setija I, ali su ga Grci povezivali s legendarnim junakom Memnomom iz epa. Iako su ga neki obrazovani hodočasnici, poput Strabona, vidjeli kroz intelektualni okvir povijesnih tekstova, većina posjetitelja dolazila je s ciljem ozdravljenja ili konzultacija s proročistima, poput kulta boga Besa.⁹⁹

Na zidovima Memnoniona pronađeni su brojni grafiti posjetitelja, često posvećeni bogovima poput Sarapisa ili Besa. Premda mnogi od tih grafita nisu djelo obrazovanih

⁹⁴ Elsner, Jas, and Ian Rutherford, eds. *Seeing the Gods: Patterns of Pilgrimage in Greco-Roman and Early Christian Antiquity*. Oxford, 2005.

⁹⁵ Elsner, Jas. "Pausanias: A Greek Pilgrim in the Roman World." *Past & Present* 135 (1992): 3 - 29.

⁹⁶ Galli, "Pilgrimage as Elite Habitus," 253 - 290.

⁹⁷ Elsner, Jas. "The Origins of the Icon: Pilgrimage, Religion and Visual Culture in the Roman East as 'Resistance to the Centre'." U *The Early Roman Empire*, 178 - 199. Oxford, 1997.

⁹⁸ Rapp, *Holy Bishops in Late Antiquity*, 201.

⁹⁹ Rutherford, Ian. "Concord and Communitas: Themes in Philo's Account of Jewish Pilgrimage." U *Journeys in the Roman East: Imagined and Real*, ur. Maren R. Niehoff, 258. Tübingen, 2017. <https://centaur.reading.ac.uk/74178/1/ConcordandCommunitas2017.pdf>. Pristupljeno 1. rujna 2024

hodočasnika, ipak postoje primjeri intelektualne refleksije. Jedan posjetitelj, Bagas, spekulira o identitetu božanstva, dok drugi posjetitelj, Menelaos, pokazuje poznavanje tradicije povezane s Memnonom, koju je opisao Strabon. Također, pronađena je i grčka pjesma posvećena bogu Hermesu, što pokazuje da su neki posjetitelji imali visoku razinu obrazovanja i refleksije o svetim mjestima. No, takvi su primjeri rijetki u usporedbi s velikim brojem jednostavnih hodočasničkih grafita ¹⁰⁰.

Jedan od važnijih, ali često zanemarenih oblika hodočašća u doba Rimskog Carstva bilo je židovsko hodočašće u Jeruzalem, koje je trajalo sve do uništenja Drugog hrama 70. godine. Tisuće hodočasnika dolazilo je iz Judeje, Babilona i širom židovske dijasporae kako bi prisustvovali glavnim židovskim blagdanima: Pashi (Pesah), Blagdanu sedmica (Šavuot) i Sjenicama (Sukkot). Ova praksa propisana je u Tori, a broj hodočasnika bio je iznimno velik, što potvrđuju i pisani izvori poput Josipa Flavija.

Filon Aleksandrijski, židovski autor iz Aleksandrije, pruža najopsežniji uvid u hodočašća prema Jeruzalemu. Za Filona, Jeruzalem je bio jedinstven, a Hram jedino mjesto gdje je bilo legitimno štovati Jahvu. U svojim djelima opisuje kako hodočašća u Hram pružaju vjernicima priliku da napuste svoje svakodnevne zajednice i stvore novu, privremenu zajednicu u Jeruzalemu, gdje se osjećaju povezani s drugim Židovima i uživaju u spokojstvu i zajedničkom slavljenju Boga. Filon ovdje naglašava sociološki aspekt hodočašća, pri čemu stvaranje privremene zajednice u Jeruzalemu odražava neku vrstu *communitasa*, pojma koji je kasnije razvio Victor Turner kako bi opisao osjećaj jednakosti i zajedništva među sudionicima hodočašća.¹⁰¹

Za razliku od grčko-rimskih hodočašća, gdje religijski aspekt igra značajniju ulogu, kod Filona je naglasak gotovo isključivo na sociološkom aspektu: sudionici napuštaju svoje zajednice kako bi postali dio veće, idealizirane zajednice u Jeruzalemu, gdje dolazi do miješanja običaja i stvaranja novih prijateljstava. Ovaj opis uvelike nalikuje Turnerovom konceptu *communitasa*, u kojem hodočasnici doživljavaju privremeni prekid uobičajenih društvenih struktura kako bi se stvorila nova, inkluzivnija zajednica.¹⁰²

S druge strane, hodočašće u Claros, svetište posvećeno Apolonu u Kolofonu, nudi drukčiji model hodočašća u rimskom razdoblju. Claros je bio važan centar orakula

¹⁰⁰ Rutherford, Ian. *State-Pilgrims and Sacred Observers: A Study of Theoria and Theoroi*. Cambridge, 2013. <https://philpapers.org/rec/RUTSPA-2>. Pristupljeno 2. srpnja 2024.

¹⁰¹ Isto

¹⁰² Isto

i hodočašća, a delegacije iz različitih dijelova grčkog svijeta dolazile su u svetište, često s dječjim zborovima koji su izvodili pjesme u čast Apolona. Iako nemamo mnogo informacija o emocionalnim iskustvima hodočasnika u Clarosu, zna se da su ova hodočašća bila prilika za pokazivanje pobožnosti i bogatstva gradova koji su slali svoje delegacije. Mlade hodočasnike, koji su činili te zborove, hodočašće je vjerojatno oblikovalo kao članove društvene elite i predstavljalo im ključan korak u prijelazu u odraslu dob, gotovo kao obred prijelaza.

U razmatranju različitih oblika hodočašća u Rimskoj imperiji, primjetno je da su iskustva hodočasnika uvelike varirala, ovisno o vrsti hodočašća i njegovim ciljevima. U petom dijelu istraživanja, prikazan je primjer Publija Elija Aristida, grčkog govornika i pisca iz drugog stoljeća naše ere, koji pruža jedan od najdetaljnijih izvora o hodočašću u tom razdoblju kroz svoje *Svete priče*. Aristides je bio pobožnik Asklepija, boga iscjeljenja, te je često tražio božansko vodstvo kroz snove i orakule, putujući u svetišta radi liječenja. Njegova iskustva na hodočašćima jasno pokazuju kako se božanska intervencija i tjelesna patnja mogu povezati s procesom duhovnog pročišćenja i ozdravljenja.¹⁰³

Aristidova iskustva se razlikuju od tipičnog hodočašća na festivale, koje je opisao filozof Filon Aleksandrijski u vezi s židovskim hodočašćem u Jeruzalem. Dok je Filon naglasio socijalni aspekt i zajedništvo među hodočasicima, Aristidesova hodočašća su često usredotočena na osobni odnos s bogom, patnju i iscjeljenje. U svojim *Svetim pričama*, Aristides opisuje trenutke božanske epifanije, gdje su rituali često usporedivi s mističnim inicijacijama, što podvlači intenzivnu religijsku dimenziju tih iskustava.

Važan koncept u Aristidovom slučaju je javno demonstriranje pobožnosti i predanosti bogu. Aristides često spominje kako je predvodio hodočasničke procesije ili sudjelovao u ritualima pred publikom, ističući pritom osobne patnje koje je prolazio, poput hladnih kupki ili iscrpljujućih putovanja, kao simboličan čin poniznosti i vjernosti. Njegova iskustva hodočašća nisu samo individualni činovi pobožnosti, već javni prikazi vjere, kojima je težio zadobiti božansko priznanje, a možda i društveno poštovanje.¹⁰⁴

Iako se kod Aristida pojavljuje ideja zajedništva (*communitas*) među hodočasicima, on je ipak vrlo samosvjestan u pogledu svoje posebne uloge. Često se distancira od drugih hodočasnika, prikazujući sebe kao osobu posebno izdvojenu

¹⁰³ McCorrison, *Pilgrimage and Household*

¹⁰⁴ Ferdinand Gregorovius, *History of the City of Rome in the Middle Ages*, 333.

od strane boga, što sugerira da njegova osobna pobožnost nadilazi uobičajene granice zajedništva s ostalima ¹⁰⁵

Pobožnost i duhovno prosvjetljenje također su bili važni motivi. Hodočašće je bilo prilika za produbljivanje osobne vjere, molitvu i meditaciju. Za mnoge je putovanje bilo jednako važno kao i samo odredište, jer je hodočašće predstavljalo duhovno putovanje, preispitivanje vlastitog života i posvećenost Bogu.¹⁰⁶

Konačno, neki su hodočasnici putovali iz zahvalnosti za već primljene blagoslove ili uslišane molitve. Putovanje na sveta mjesta bilo je način izražavanja zahvalnosti i ispunjenja zavjeta danih u vrijeme krize ili nevolje.

5.4. Opisi hodočasničkih putovanja

Sačuvani zapisi hodočasnika iz kasne antike i ranog srednjeg vijeka pružaju neprocjenjiv uvid u iskustva i doživljaje tih putnika. Jedan od najranijih i najvažnijih zapisa je *Itinerarium Burdigalense* (Putopis iz Bordeauxa), koji datira iz 333. godine. Ovaj vodič opisuje putovanje nepoznatog hodočasnika iz Bordeauxa do Jeruzalema i natrag. *Itinerarium Burdigalense* pruža detaljan pregled ruta, udaljenosti, postaja i svetih mjesta koja su posjećena. Pored svog praktičnog značaja, ovaj vodič odražava pobožnost autora i njegovu predanost svetim mjestima, posebno u Jeruzalemu ¹⁰⁷.

Egerijin putopis (*Itinerarium Egeriae*) iz kraja 4. stoljeća također je jedan od najvažnijih dokumenata iz ovog razdoblja. Egerija, vjernica iz Galije ili Španjolske, detaljno opisuje svoje hodočašće u Svetu Zemlju, uključujući Jeruzalem, Sinaj i druge biblijske lokacije. Njezin zapis je putopis i duhovni dnevnik u kojem izražava svoje divljenje i pobožnost prema svetim mjestima i obredima koje je zatekla ¹⁰⁸.

5.5. Djelovanje i utjecaj hodočasnika na Rim

¹⁰⁵ Rutherford, Ian. "The Experience of Pilgrimage in the Roman Empire: Communitas, Paideia, and Piety-Signalling." U *Lived Religion in the Ancient Mediterranean World*, 137-156, 2020.

¹⁰⁶ Gregorovius, *History of the City of Rome*, 333.

¹⁰⁷ Kulikowski, Michael. *Late Roman Spain and Its Cities*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2004, 111.

¹⁰⁸ Laurence, Ray. *The Roads of Roman Italy: Mobility and Cultural Change*. London: Routledge, 1999, 230.

Dolazak velikog broja hodočasnika u Rim tijekom kasne antike i ranog srednjeg vijeka imao je značajan utjecaj na gradski život i ekonomiju. Rim, kao središte kršćanskog svijeta, privlačio je hodočasnike iz svih krajeva Europe i Bliskog Istoka. Ovaj kontinuirani priljev ljudi doveo je do promjena u gradskom tkivu, trgovini i svakodnevnom životu stanovnika Rima.

S povećanjem broja hodočasnika, došlo je do razvoja i širenja infrastrukture namijenjene njihovom prihvatu. Grad je morao osigurati smještaj, hranu i osnovne potrepštine za veliki broj posjetitelja. Gostionice, smještajni objekti i hospiciji postali su važan dio gradske ekonomije. Posebno su samostani i crkve preuzeli ulogu pružanja gostoprimstva hodočasticima, nudeći im krov nad glavom i duhovnu skrb.

Trgovci i zanatlije također su profitirali od prisutnosti hodočasnika. S obzirom na to da su hodočasnici često dolazili iz udaljenih regija, donosili su sa sobom različite valute i tražili suvenire i relikvije koje bi ponijeli natrag u svoje domovine. Tržnice su se prilagodile ovoj potražnji, nudeći različite religijske predmete, relikvijare, svete medalje i druge suvenire koji su služili kao uspomene na hodočašće.

Osim toga, gospodarski rast potaknut priljevom hodočasnika doveo je i do rasta broja radnih mjesta u gradskom sektoru, od građevinara koji su gradili nove crkve i smještajne objekte, do trgovaca i ugostitelja. Hodočasnici su također imali značajan utjecaj na društveni život Rima. Njihova prisutnost donijela je gradsku živost, posebno tijekom velikih crkvenih blagdana i svečanosti, kada bi u Rim pristizale tisuće ljudi¹⁰⁹.

5.6. Doprinos hodočašća širenju vjerskih ideja i kulturnih utjecaja

Hodočašća nisu samo bila religijska putovanja; ona su također bila i kanali kroz koje su se širile vjerske ideje i kulturni utjecaji diljem kršćanskog svijeta. Hodočasnici su sa sobom donosili vlastite tradicije, običaje i teološka razmišljanja, ali su također povratkom u svoje domovine širili ono što su doživjeli i naučili u Rimu.¹¹⁰

Rim, kao središte papinske vlasti i dom velikih crkava, postao je mjesto gdje su se hodočasnici mogli upoznati s najnovijim teološkim idejama, crkvenim reformama i liturgijskim praksama. Mnogi su hodočasnici bili svjedoci velikih ceremonija i obreda u Rimu, što je na njih ostavljalo snažan dojam. Povratkom u svoje zajednice, hodočasnici

¹⁰⁹ Gregorovius, *History of the City of Rome*, 333

¹¹⁰ Fox, Robin Lane. *Pagans and Christians*. New York, NY: Alfred A. Knopf, 1986, 734.

su prenosili ove prakse i ideje, čime su doprinicali homogenizaciji kršćanske prakse diljem Europe.

Proces širenja kulta svetaca imao je važan utjecaj na lokalne crkve, koje su često uvodile nove blagdane i posvete u čast ovih svetaca¹¹¹.

Kulturni utjecaji nisu se ograničili samo na religiju. Hodočasnici su također prenosili umjetničke stilove i arhitektonske ideje koje su vidjeli u Rimu. Rimske crkve, s njihovim grandioznim mozaicima, skulpturama i freskama, služile su kao inspiracija za izgradnju crkava i drugih religijskih objekata diljem Europe. Na taj su način rimski umjetnički stilovi i arhitektura postali model za kršćansku umjetnost u mnogim regijama.

Osim toga, hodočašća su omogućila kulturnu razmjenu između različitih naroda i regija. Hodočasnici su u Rim donosili svoje jezike, običaje i kulinarske tradicije, čime su doprinicali kulturnoj raznolikosti grada. Ova razmjena imala je dugoročne posljedice na razvoj europske kulture, jer su hodočasnici kroz svoja putovanja stvarali mreže koje su povezivale udaljene regije i omogućavale razmjenu ideja i običaja¹¹².

5.7. Putopisi i zapisi

Što se tiče hodočasničkih ruta, postojali su posebni itinerari koji su služili kao vodiči kroz svetinje Rima. Ovi tekstovi su posjetiteljima pomagali da se snađu u bogatoj povijesti i značenju svetih mjesta te su predstavljali detaljne opise mjesta koja su hodočasnici trebali posjetiti. Sidonije Apolinar (*Sidonius Apollinaris*), istaknuti član provincijske aristokracije u Galiji i kasnije biskup Clermont-Ferranda, pruža zanimljiv uvid u putovanje Rimskim Carstvom krajem 5. stoljeća. Njegovo putovanje iz Lyona do Rima, koje je opisano u jednoj od njegovih pisama, prikazuje uvjete putovanja te postojanje razvijene mreže prijatelja i gostoprimstva na njegovom putu. Sidonius koristi javni transportni sustav, prolazi kroz Alpe, plovi rijekom Po te stiže u Ravennu i Rim.¹¹³ Putovanje je popraćeno retoričkim stilom i referencama na Horacija, ali unatoč tome daje stvaran dojam o putničkim uvjetima toga vremena, koji se nisu mnogo promijenili u odnosu na ranije razdoblje Carstva.

¹¹¹ Isto, 602.

¹¹² Saller, *Patriarchy, Property and Death*, 101.

¹¹³ Rutherford, "To the Land of Zeus'," 133-148.

Putovanje i hodočašća bila su važan aspekt društva kasne antike. Ljudi su putovali iz mnogih razloga – zbog trgovine, političkih poslova, obrazovanja, vojne službe, ali posebno zbog religijskih motiva, kao što je to bio slučaj s hodočasnicima koji su posjećivali sveta mjesta. Kraj 4. i početak 5. stoljeća donijeli su intenziviranje vjerskih putovanja, ponajviše zbog kršćanskog hodočašća u Svetu Zemlju.

Primjeri religioznih putovanja uključuju hodočašća poput onih koje su poduzimale aristokratske žene poput Paule, Melanije Starije i Mlađe, kao i hodočasnica Egerija. Hodočasnici su putovali kako bi posjetili sveta mjesta povezana s Kristovim životom, križem i mjestima iz Biblije. Ova putovanja često su uključivala posjete svetim ljudima, pustinjacima i samostanima. Na primjer, Paula, aristokratkinja iz Rima, posjetila je Svetu Zemlju i Egipat, gdje je susrela mnoge redovnike prije nego se trajno nastanila u Betlehemu.

Literarni izvori o ovim putovanjima često su mješavina stvarnih putnih bilješki i vjerskih narativa. Na primjer, Itinerar iz Bordeauxa (*Itinerarium Burdigalense*) iz 333. godine pruža geografske podatke o zaustavljanjima i udaljenostima između mjesta, te informacije o kršćanskoj transformaciji Svetog Grada Jeruzalema, s posebnim naglaskom na crkve koje je podigao car Konstantin. Ovaj itinerar također predstavlja pionirski primjer kršćanske putopisne literature.

Kršćanska putovanja i hodočašća u kasnoj antici jasno su odraz nove religijske geografije koja je bila usko povezana s vladavinom Konstantina Velikog i njegovom majkom Helenom. Konstantinova graditeljska aktivnost u Svetoj Zemlji, poput izgradnje Bazilike Svetog groba u Jeruzalemu, postavila je temelje za kršćanska hodočašća koja su postala masovni fenomen unutar rimskog svijeta.¹¹⁴

Osim stvarnih putovanja, geografske karte i itinerari također su igrali važnu ulogu u oblikovanju mentalne slike svijeta kasnorimskih hodočasnika. Najpoznatiji primjer je *Tabula Peutingeriana*, karta rimskih cesta koja prikazuje cijelu mrežu puteva u Rimskom Carstvu, od Atlantika do Indije. Iako nepraktična za stvarnu navigaciju, ova karta bila je važna kao vizualna reprezentacija svijeta pod rimskom kontrolom, gdje je Rim uvijek bio središnja točka.

U kasnoj antici, putovanje i geografska percepcija svijeta igrali utjecali su na razvoj različitih literarnih žanrova, poput periegeze (*periegesis*) i peripli (*periplous*), koji su opisivali svijet, putovanja i obalne rute. Periegeza je bio opisno putovanje

¹¹⁴ Nissinen, Martti, and Peter Machinist, eds. *Prophecy and Prophets in the Ancient Near East*. London: Society of Biblical Literature, 2003, 296.

oko određenog područja ili čak cijelog poznatog svijeta, često u poeziji, poput djela Dionizija Periegeta. Njegovo djelo, pisano u vrijeme cara Hadrijana, bilo je više književno nego praktično, namijenjeno obrazovanju i studiranju. Kasnije su ga dva puta preveli na latinski, što pokazuje njegovu popularnost u kasnoj antici.¹¹⁵

S druge strane, peripli je opisivao obalna putovanja, npr. putovanje senatora Aviena iz 4. stoljeća koje opisuje obalu od Marseillea do Cádiza. Ovi su tekstovi služili kao vodiči za moreplovce, ali i kao književna djela koja su katalogizirala svijet, često kombinirajući praktične informacije s mitovima i pričama. Ammian Marcellin je također koristio ovaj oblik u svom opisu Crnog mora.¹¹⁶

Iako su Periegeneze i peripli mogli imati praktične svrhe, često su bili literarni projekti koji su odražavali kasnoantički interes za katalogiziranje svijeta i organiziranje znanja u enciklopedijskom obliku. Takvi tekstovi često su pružali detaljne opise provincija, gradova i naroda, no kako su se proširivali na periferne dijelove svijeta, opisi su postajali sve fantastičniji i mitološki. Dobar primjer je *Expositio totius mundi et gentium*, anonimni tekst iz 4. stoljeća, koji opisuje svijet s posebnim naglaskom na trgovačke mogućnosti unutar Rimskog Carstva.¹¹⁷

Putnički izvještaji i itinerari također su zabilježili sve veći interes za religijske putove, osobito s pojavom kršćanskih hodočašća. Među najvažnijim primjerima je Kozmo Inikopleust (*Cosmas Indicopleustes*), trgovac i redovnik, koji je putovao po Crvenom moru, Perzijskom zaljevu i Indijskom oceanu, a svoja iskustva zabilježio u djelu *Christian Topography*. Ovo djelo, osim što pruža bogate geografske i povijesne informacije, također je predstavljalo kršćanski svjetonazor, tvrdeći da je svijet ravan, a ne sferičan, što je bilo u suprotnosti s tada prihvaćenom Ptolemejevom kozmologijom.¹¹⁸

U historiografiji, Amijan Marcelin (*Ammianus Marcellinus*) je pokazao kako su povijest i geografija međusobno povezane, uključujući geografske digresije o Crnom moru, Perziji i Egiptu u svom djelu *Res gestae*. Slično su povijesni autori poput Orozija, Jordanesa i Prokopija također uključivali geografske informacije u svoje povijesne narative.¹¹⁹

¹¹⁵ Rutherford, "In a Virtual Wild Space," 323.-338.

¹¹⁶ Isto

¹¹⁷ Rutherford, "Towards a Typology of Sanctuary Networks", 167-183.

¹¹⁸ Isto

¹¹⁹ Rutherford, "Concord and Communitas," 257-272.

Kršćanske biografije i hagiografije (*vitae*) također su bile ispunjene opisima putovanja, posebno onih svetih muškaraca i žena koji su putovali kako bi se povukli u pustinje ili posjetili sveta mjesta. Primjeri uključuju život Barsaume, redovnika koji je putovao kroz istočne provincije i Jeruzalem, te *Duhovni vrt* Ivana Moschusa, koji je putovao širom Sredozemlja bilježeći različite redovničke prakse i čuda.¹²⁰

Kasnoantička putnička literatura, uključujući itinerare, periegesise i periploi, odražavala je raznoliku i dinamičnu kulturu putovanja. Putnici su istraživali svijet iz raznih motiva, uključujući religijske, komercijalne i obrazovne razloge, a kršćanstvo je uvelo novu dimenziju u putovanja i geografske narative, transformirajući način na koji su ljudi percipirali i bilježili svijet oko sebe¹²¹.

5.7.1. *Popis ampula iz Monze*

Prvi primjer, iako se ne smatra dijelom ranih „itinerara“, vrijedi spomenuti u ovom kontekstu. Riječ je o popisu vezanom uz zbirku ampula koje su sadržavale sveto ulje uzeto iz lampi koje su gorjele na grobovima mučenika. Zbirku je sastavio *Iohannis indignus et peccator* kao dar kraljici Teodolindi u vrijeme pape Grgura Velikog (590-604).¹²² Svaka ampula imala je papirusnu oznaku (*pittacia*) s informacijama o njezinom sadržaju i podrijetlu, a popis (*notula*) pratio je cijelu zbirku. Iako su oznake izbledjele, popis omogućuje razumijevanje koji su sveci smatrani važnima u to vrijeme.¹²³

Imena svetaca i mučenika na ovom popisu ne predstavljaju izravan put kojim su hodočasnici išli, već označavaju koja su svetišta bila važna. Popis pokazuje da su katakombni sveci dominirali u tom razdoblju, no redoslijed posjeta katakombama nije jasan, čime se ne može zaključiti točan hodočasnički put.

5.7.2. *Notitia Ecclesiarum Urbis Romae*

¹²⁰ Reudenbach, "Holy Places and Their Relics," 197.-206.

¹²¹ Drijvers, Jan Willem. "Travel and Pilgrimage Literature." U *A Companion to Late Antique Literature*, University of Groningen, 359-373, 2018.

¹²² Reudenbach, "Holy Places and Their Relics," 197.-206.

¹²³ Vanzo, Chiara. "Itinerarium Burdigalense: Pilgrimage in the 4th Century AD." *Academia Letters* (2021): 1-5.

https://www.academia.edu/45649461/Itinerarium_Burdigalense_Pilgrimage_in_the_4th_Century_AD.
Pristupljeno 12. srpnja 2024.

Drugi primjer, često smatran jednim od ranih hodočasničkih itinerara, je *Notitia Ecclesiarum Urbis Romae*, pronađena u rukopisu iz kasnog 8. stoljeća iz Salzburga, sada pohranjenom u Beču. Smatra se da je sastavljena za vrijeme pontifikata pape Honorija (625-38). Rukopis također sadrži djela Alcuina i druge crkvene spise.¹²⁴

Postoje nagađanja da je nadbiskup Arno, koji je posjetio Rim kako bi primio palij (*pallium*) 798. godine, mogao donijeti kopiju rimskih tekstova. To sugerira da su itinerari i dalje bili korišteni više od jednog stoljeća nakon što su sastavljeni, odražavajući hodočasničke rute i crkve koje su posjećivane.¹²⁵

Iako nemamo izravne dokaze da je Alkuin koristio itinerare tijekom svojih posjeta Rimu, opisao je grad kao "okružen svetim apostolima i bezbrojnim mučenicima". U tekstu Notitije također se spominje da je jedno od važnih mjesta bazilika svetog Petra, gdje je pokopan Grgur Veliki, biskup Rima koji je bio posebno štovan među anglosaksonskim hodočasnicima.¹²⁶

Što se tiče samog itinerara, on opisuje put kroz rimske katakombe i svetišta, krećući se u smjeru kazaljke na satu duž glavnih rimskih cesta. Rukopis koristi drugo lice kako bi se izravno obraćao hodočasniku: „Krenut ćeš na istok dok ne dođeš do crkve svetog Ivana mučenika...“. Autor očigledno posjeduje detaljno znanje o topografiji i putovima koji povezuju glavne rimske ceste, dajući korisne upute o lokaciji grobova i svetišta, često s detaljima o relacijama među mučenicima i njihovim pokopima.¹²⁷

5.7.3. *De Locis Sanctis Martyrum*

De Locis Sanctis Martyrum quae sunt foris civitatis Romae je tekst zabilježen u tri rukopisa: jedan koji sadrži *Notitia Ecclesiarum*, rukopis iz Salzburga iz 9. ili 10. stoljeća i rukopis iz 10. stoljeća pohranjen u Sveučilištu Würzburg. Tekst se pojavljuje

¹²⁴ Videbeck, Casper. "Christians, Memory and Resilience in the Late Antique Forum Romanum." *Acta ad archaeologiam et artium historiam pertinentia* 34, br. 20 (2024): 109-143. https://www.researchgate.net/publication/378806846_Christians_Memory_and_Resilience_in_the_Late_Antique_Forum_Romanum. Pristupljeno 1. srpnja 2024.

¹²⁵ Rutherford, "Pilgrimage in Greco-Roman Egypt," 171-189.

¹²⁶ Rutherford, "Concord and Communitas," 257-272.

¹²⁷ Rutherford, "Pilgrimage in Greco-Roman Egypt," 171-189

u različitim kontekstima: u jednom slučaju između propovijedi i teološkog traktata, dok je u drugom uz Bedeov Martyrology, što ukazuje na fleksibilnost u njegovoj uporabi. U bečkom rukopisu tekst slijedi *Notitia Ecclesiarum* i prikazuje različite dodatke, koji potječu dijelom iz *Notitia* te iz nepoznatih, ali čini se pouzdanih izvora.¹²⁸

Iako *De Locis* sadrži manje detaljnih topografskih uputa u usporedbi s *Notitia*, ipak daje sustavan pregled svetih mjesta izvan gradskih zidina, krećući od bazilike sv. Petra i nastavljajući anti-kazaljkom na satu duž glavnih konzularnih cesta. Naglasak je na suburbanim grobljima i bazilikama, a popis prikazuje svece i mučenike koji su pokopani na tim lokacijama. Za razliku od *Notitia*, ovaj tekst ne pruža precizne upute o točnom položaju grobova, već se fokusira na svece i njihov kult.¹²⁹

5.7.4. *Istae vero ecclesiae*

Na kraju *De Locis* slijedi kratki popis 26 crkava unutar Rima pod naslovom *Istae vero ecclesiae intus Romae habentur*. Popis ne nudi detaljne opise ili upute, već samo nabroja bazilike i nekoliko dodatnih informacija o specifičnim crkvama. Na primjer, uz crkvu sv. Anastazije navodi se da su tamo pohranjeni križevi koji se koriste tijekom procesija (*ubi cruces servantur quae portantur per stationes*), dok se za crkvu sv. Marije u Trastevere u bilježi prisutnost ikone koja se sama „stvorila“ (*ibi est imago sanctae Mariae quae per se facta est*).

Popis se čini neorganiziranim po pitanju geografskog rasporeda, pa je teško identificirati topografski smisao ili itinerar utemeljen na popisu. Međutim, postoji mogućnost da je popis bio povezan s liturgijskim stacijama, sugerirajući da su navedene crkve bile važne točke tijekom liturgijskih procesija.¹³⁰

De Locis i popis crkava unutar grada datiraju se u sredinu 7. stoljeća, no neki dijelovi teksta, poput opisa sv. Petra, mogli su biti dodani kasnije, sredinom 8. stoljeća. Posebno zanimljivo je to što tekstovi govore izravno hodočasniku u drugom licu, što sugerira da su namijenjeni za korištenje tijekom posjeta svetim mjestima.

¹²⁸ Rutherford, "Concord and Communitas," 257- 272.

¹²⁹ Rutherford, "Towards a Typology of Sanctuary Networks," 167.

¹³⁰ Laurence, *The Roads of Roman Italy*, 131.

Dok je *Notitia* detaljniji vodič, *De Locis* je sažetiji, ali i dalje vrlo informativan, s fokusom na svece i mučenike. Iako ovi tekstovi nisu nužno služili kao "vodiči" u klasičnom smislu, oni pružaju važan uvid u to koja su mjesta u Rimu bila smatrana svetima i dostojna hodočašća u tom razdoblju.¹³¹

Važno je spomenuti i Palijum (*Pallium*). Palijum je simbol koji su nadbiskupi primali od pape, kao znak njihove službe i povezanosti s Rimom. Iako su ga ranije primali poštom, tijekom 8. stoljeća nadbiskupi su počeli osobno putovati u Rim kako bi ga preuzeli, čime je uspostavljena snažnija veza s papinstvom. Sigericovo putovanje prati tradiciju da nadbiskupi Canterburyja putuju u Rim radi primanja palijum, a njegov zapis pruža vrijedne informacije o ruti koju je pratio od Rima do Engleske. Ta ruta, koja uključuje 80 toponima, kasnije je postala osnova za modernu *Via Francigena*, hodočasnički put koji i danas povezuje Englesku, Francusku i Rim.¹³²

5.7.5. *Itinerarium Burdigalense*

Itinerar iz Bordeauxa, putni vodič iz Bordeauxa, predstavlja jedan od najstarijih sačuvanih zapisa o hodočašću u Svetu Zemlju, nastao početkom 4. stoljeća, točnije 333. godine. Autor ovog vodiča, nepoznati hodočasnik, zabilježio je svoje putovanje koje je uključivalo prolazak kroz današnju Hrvatsku, posebno njen sjeverni dio. Iako se o ovom djelu u Hrvatskoj pisalo relativno malo, ono nudi dragocjene informacije o arheološkim lokalitetima i postajama na teritoriju Hrvatske. Istraživanje ovih lokaliteta pokazalo se složenijim nego što se očekivalo, zbog nesuglasica među istraživačima oko imena i točne lokacije postaja¹³³.

Ovaj tekst, sačuvan u četiri rukopisa iz 8. do 10. stoljeća, nudi praktičan prikaz puteva i udaljenosti, više nego duhovni vodič. Tekst pretežno navodi nazive mjesta i udaljenosti, slijedeći rimski običaj mapiranja novih teritorija i stvaranja itinerarija za praktičnu upotrebu, slično Antoninovom itinerariju.

Za razliku od drugih hodočasničkih zapisa, Itinerar se ne bavi osobnim razmišljanjima hodočasnika niti opisuje vjerske prakse, a autor ostaje anonimn bez

¹³¹ McCorrison, *Pilgrimage and Household*.

¹³² Izzi, Linda. *Rome of the Pilgrims and Pilgrimage to Rome*. White Rose eTheses, 2010, 58-102. https://etheses.whiterose.ac.uk/1123/8/9.CHAPTER_2.pdf. Pristupljeno 3. srpnja 2024.

¹³³ Elsner, *Roman Eyes*, 89.

jasnih naznaka o spolu. Tekst se fokusira na geografski raspored lokacija, bez mnogo komentara o terenu, što sugerira da možda nije bio namijenjen isključivo hodočasnicima, već je služio kao funkcionalni vodič, kao i rimski itinerariji.¹³⁴

Međutim, dio koji se odnosi na Svetu Zemlju poprima opisniji ton, povezujući lokacije s važnim biblijskim događajima. Hodočasnik spominje mjesta poput krštenja Kornelija stotnika i opisuje lokalne običaje, poput čudotvornog izvora na brdu Syna, za koji se vjerovalo da pomaže ženama da zatrudne. Ovaj prijelaz iz jednostavnog popisa mjesta u detaljan opis svetih mjesta pokazuje interes autora za povezivanje fizičkog krajolika sa svetopisamskom poviješću, spajajući narative iz Starog i Novog zavjeta.

Unatoč biblijskim poveznicama, znanstvenici su primijetili da *Itinerarium* nedostaje teološka refleksija, za razliku od kasnijih hodočasničkih zapisa poput onog Egerije. Na primjer, dok Sigerikovo putovanje obiluje religijskom pobožnošću i praksom, *Itinerarium* ne dokumentira molitve ili vjerske obrede na važnim lokacijama, poput mjesta Abrahamove žrtve ili Josipova groba. Ovaj izostanak sugerira da tekst možda nije bio stvoren kao pobožni vodič, već više kao itinerar temeljen na biblijskom znanju.¹³⁵

Iako hodočasnik pokazuje poznavanje biblijskih događaja i mjesta, tekst je često nepovezan, s autorom koji se vraća na lokacije koje je već mogao posjetiti, a nudi malo opažanja o viđenom. To je navelo neke znanstvenike da zaključe kako *Itinerarium* nije bio namijenjen kao sveobuhvatan vodič za hodočasnike. Umjesto toga, tekst odražava pokušaj integriranja biblijske geografije u kršćansko sjećanje i uspostavljanja Svete Zemlje kao središta kršćanskog identiteta. Fokusiranjem na mjesta povezana sa Starim i Novim zavjetom, hodočasnik doprinosi stvaranju kršćanske svete topografije, razlikujući je od ranijih poganskih ili helenističkih tradicija.¹³⁶

Hodočašća su u antičko doba, kao i danas, bila duhovna putovanja na mjesta gdje su ljudi tražili milost i nadahnuće. U antičkom svijetu, hodočasnici su posjećivali svetišta poput onih posvećenih bogu Asklepiju, gdje su tražili izlječenje, ili Apolonu u Delfima, gdje su se nadali proricanju budućnosti¹³⁷. Kršćani su, slijedeći te tradicije, uspostavili hodočašća na mjesta važna za njihovu vjeru, pri čemu je Jeruzalem, grad u kojem je djelovao i umro Isus Krist, bio od posebnog značaja.

¹³⁴ Galli, "Pilgrimage as Elite Habitus," 253. – 254.

¹³⁵ Isto

¹³⁶ Dunn, *The Emergence of Monasticism*, 288.

¹³⁷ Reff, *Plagues, Priests, and Demons*, 306.

Itinerar opisuje putovanje iz Bordeauxa do Jeruzalema, uključujući popise gradova, postaja i prenoćišta, s povremenim opisima lokaliteta. Iako je vodič dobio ime po gradu Bordeauxu, on također obuhvaća prolazak kroz nekoliko lokaliteta na području današnje Hrvatske, čime povezuje zapadne i istočne dijelove Rimskog Carstva. Posebno je zanimljiv jer pruža uvid u hodočasničke rute i uvjete putovanja u vrijeme kada su hodočašća tek počela poprimati organiziraniji oblik, a kršćanstvo postalo legalno nakon Milanskog edikta 313. godine¹³⁸.

Itinerar također je važan zbog svojih opisa Jeruzalema, tada poznatog kao Aelia Capitolina, koji omogućuju rekonstrukciju tadašnje topografije i društvenih prilika u gradu. Zbog opisa rijetkih sačuvanih građevina iz vremena vladavine cara Konstantina I., ovaj vodič ostaje važan izvor za proučavanje ranih kršćanskih hodočašća i povijesti Svetog grada.

Važan je izvor za proučavanje kasnoantičke Europe i Bliskog Istoka¹³⁹. Dokumentiranjem ruta koje prolaze kroz različite dijelove Carstva, on daje uvid u mrežu putova, organizaciju cestovnih postaja, te vojno i administrativno funkcioniranje Rimskog Carstva u to vrijeme. Itinerarium detaljno opisuje *mansio* (postaje za noćenje) i *mutatio* (postaje za zamjenu konja), što je od velike važnosti za razumijevanje rimskog sustava putovanja i logistike. Itinerarium odražava rane oblike kršćanskog hodočašća, što ga čini važnim izvorom za proučavanje razvoja kršćanske pobožnosti i prakse hodočašća.¹⁴⁰

5.7.6. *Itinerarium Antonini*

Mnogi od puteva koji su u početku služili vojnim i trgovačkim potrebama, kasnije su postali bitni i za vjerska putovanja. Antoninski Itinerar (*Itinerarium Antonini*), nastao

¹³⁸ Adler, William. *The Jewish Apocalyptic Heritage in Early Christianity*. Amsterdam: Van Gorcum: Fortress Press, 2019, 231. https://www.academia.edu/80784182/The_Jewish_Apocalyptic_Heritage_in_Early_Christianity. Pristupljeno 15. srpnja 2024.

¹³⁹ Wood, Ian. *The Christian Economy in the Early Medieval West: Towards a Temple Society*. Goleta, CA: Puntum Books, 2022, 12. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/273771/1/1833275799.pdf>. Pristupljeno 1. kolovoza 2024.

¹⁴⁰ Galli, "Pilgrimage as Elite Habitus," 253. – 290.

oko 1500. godine, kao jedan od najvažnijih vodiča za rimske puteve, bio je važan u ovoj tranziciji. Iako je prvotno zamišljen kao praktični alat za vojnike i trgovce, njegove detaljne informacije o rutama, stanicama i udaljenostima postale su iznimno korisne i za hodočasnike.

Kako je kršćanstvo raslo i razvijalo se, tako su i potrebe hodočasnika postajale sve specifičnije. Ovaj rast kršćanske pobožnosti i potreba za posjećivanjem svetih mjesta doveo je do stvaranja novih itinerara koji su bili posebno usmjereni na kršćanske hodočasnike. Ovi novi vodiči nadovezali su se na već postojeću mrežu rimskih puteva, proširujući ih kako bi uključili svete destinacije unutar Rima, poput Bazilike sv. Petra i drugih važnih crkava, te rute koje su vodile do grada¹⁴¹. Ovi itinerari su također sadržavali dodatne informacije od posebnog interesa za hodočasnike, poput opisa relikvija koje se mogu vidjeti, detalje o liturgijskim obredima i informacije o smještaju, što je dodatno olakšavalo planiranje duhovnih putovanja.¹⁴²

Korištenje postojećih rimskih puteva za potrebe hodočašća također je omogućilo lakše kretanje između različitih svetih mjesta diljem Europe, čime je Rim postao središnja točka u mreži koja je povezivala različite kršćanske zajednice. Kako su hodočasnici stizali u Rim iz svih dijelova bivšeg Rimskog Carstva, oni su koristili istu cestovnu infrastrukturu koja je nekoć omogućavala brzo kretanje vojski i roba.¹⁴³

5.7.7. Peutingerova karta

Peutingerova karta, poznata i kao *Tabula Peutingeriana*, predstavlja jedinstven kartografski prikaz cestovne mreže Rimskog Carstva, protežući se od Britanije na zapadu do Indije na istoku. Ova karta, nastala u 4. ili 5. stoljeću, ali sačuvana u srednjovjekovnom prijepisu iz 13. stoljeća, prikazuje svijet na vrlo izdužen i šematski način, fokusirajući se na rute i udaljenosti između bitnih točaka, gradova i stanica. Karta

¹⁴¹ Tabulae Geographicae. "The Antonine Itinerary." 2023. <https://www.tabulae-geographicae.de/english/roman-empire/the-antonine-itinerary/>. Pristupljeno 2. kolovoza 2024.

¹⁴² Isto

¹⁴³ Curran, *Pagan City and Christian Capital*, 219.

nije klasična geografska karta već se više bavi prikazom komunikacijskih i trgovačkih veza unutar Carstva¹⁴⁴.

Na Peutingerovoj karti, Rim zauzima središnje mjesto, što reflektira njegovu važnost kao političkog, administrativnog i vjerskog centra Rimskog Carstva. Karta prikazuje mrežu puteva koja se zrakasto širi iz Rima, povezujući ga s drugim važnim gradovima diljem Carstva. Ova mreža, koja je izvorno služila za vojne, trgovačke i administrativne svrhe, postala je važna i za razvoj Rima kao središta kršćanskog hodočašća u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku. Rim, kao prikazan na Peutingerovoj karti, stoji u središtu u hodočasničkoj mreži koja se protezala kroz cijelo bivše Rimsko Carstvo. Kako je hodočašće postalo sve važniji aspekt kršćanskog života, mreža puteva prikazana na Peutingerovoj karti pružala je neophodne informacije za putovanje do Rima. Kršćanski hodočasnici mogli su koristiti rute označene na karti za planiranje svojih putovanja do najvažnijih kršćanskih lokaliteta, poput grobova apostola Petra i Pavla, koji su postali žarišta hodočasničkih putovanja.¹⁴⁵

5.7.8. Putovanje nadbiskupa Sigerica u Rim

Iako kasniji od ranijih itinerara, zapis nadbiskupa Sigerica iz Canterburyja iz 990. godine predstavlja jedini izravni opis hodočašća u Rim i značajan je zbog anglosaksonske perspektive. Sačuvan je u samo jednom rukopisu iz 11. stoljeća. Ovaj zapis bilježi mjesta koja je Sigeric posjetio u Rimu te zaustavljanja na putu između Rima i Engleske. U Rimu je nadbiskup posjetio 23 crkve, unutar i izvan gradskih zidina, a popis crkava je vjerojatno sastavljen po njegovom povratku u Englesku.¹⁴⁶

Ono što ovaj zapis čini zanimljivim jest činjenica da nije sveobuhvatan vodič ili popis svih crkava u Rimu, već selekcija crkava koje je posjetila jedna osoba tijekom hodočašća *ad limina Apostolorum*. Većina mjesta koja je Sigeric posjetio već su zabilježena u ranijim itinerarima poput *Notitia Ecclesiarum* i *De Locis*. Na primjer, 18

¹⁴⁴Talbert, Richard J. *Rome's World: The Peutinger Map Reconsidered*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, 67.

¹⁴⁵ Isto, 53-54.

¹⁴⁶ Rutherford, "Concord and Communitas," 257- 272.

od 23 crkve iz Sigericova popisa nalaze se i u itinerarima iz Einsiedelna, što ukazuje na dugotrajan značaj tih crkava za hodočasnike.¹⁴⁷

Značajna su dva aspekta Sigericova putovanja. Prvo, iako je njegov itinerar prikazan kao put koji je prošao u dva dana, teško je vjerovati da bi bilo moguće posjetiti toliko mjesta u tako kratkom vremenu, što sugerira da je Sigeric u Rimu proveo duže vrijeme nego što itinerar pokazuje. Drugo, suburbanne bazilike i katakombe bile su i dalje izuzetno važne; Sigeric je posjetio groblje sv. Valentina, sv. Sebastijana, SS Pietro e Marcellino, sv. Pankracija, kao i mučeničke crkve Sant'Agnese, sv. Lovre i sv. Pavla izvan zidina.¹⁴⁸

Iako je Sigericovo putovanje bilo motivirano preuzimanjem *palliuma* – simbola nadbiskupske moći i jedinstva s papom – vidljiv je i njegov osobni vjerski interes. U njegovom izboru crkava primjećuje se posebna pobožnost prema Djevici Mariji, apostolima te lokalnim rimskim svecima poput sv. Lovre, sv. Agneze, sv. Cecilije i sv. Sebastijana.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Elsner, Jas. *Roman Eyes: Visuality & Subjectivity in Art & Text*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2007, 422.

¹⁴⁸ McCorriston, *Pilgrimage and Household*.

¹⁴⁹ Isto

6. Pad Rimskog Carstva

6.1. Pad Zapadnog Rimskog Carstva i utjecaj na hodočašća

Pad Zapadnog Rimskog Carstva označio je jedno od najvažnijih razdoblja prijelaza u povijesti Europe. Početkom 5. stoljeća, Zapadno Rimsko Carstvo suočavalo se s nizom ozbiljnih izazova, uključujući unutarnje političke sukobe, ekonomsku krizu i sve veći pritisak barbarskih plemena na svoje granice. Ti izazovi kulminirali su u upadima barbarskih vojski u srce Carstva, a posebno u pljačkama Rima koje su ostavile dubok trag na povijesti hodočašća¹⁵⁰.

Prva značajna pljačka Rima dogodila se 410. godine kada su Vizigoti pod vodstvom kralja Alarika ušli u grad. Ovaj događaj bio je prvi put nakon gotovo 800 godina da je Rim bio zauzet od strane neprijateljske vojske, a njegovo simbolično značenje bilo je ogromno. Alarikovi Vizigoti opljačkali su grad, ali su, prema nekim izvorima, pokazali poštovanje prema kršćanskim svetinjama, što je moglo djelomično ublažiti učinak njihove pljačke na hodočasnike. Ipak, pljačka je izazvala šok i nevjericu diljem tadašnjeg kršćanskog svijeta, jer je Rim bio smatran vječnim gradom i središtem kršćanske vjere¹⁵¹.

Sličan, ali još destruktivniji događaj dogodio se 455. godine kada su Vandali pod vodstvom kralja Genserika provalili u Rim. Vandali su proveli 14 dana u pljačkanju grada, uništavajući mnoge vrijedne zgrade i svetinje. Iako su također navodno poštedjeli glavne crkve, poput bazilike svetog Petra, šteta koju su nanijeli gradu bila je ogromna. Ova pljačka dodatno je oslabila Rimsko Carstvo i unijela osjećaj nesigurnosti među stanovnicima i hodočasnici¹⁵².

Upadi barbarskih plemena u Rim nisu bili samo vojni porazi; oni su također simbolizirali kraj jedne epohe. Rim, koji je stoljećima bio središte političke, kulturne i vjerske moći, sada je bio izložen razaranju i nesigurnosti. Ovi događaji imali su dubok utjecaj na percepciju Rima kao duhovnog središta i odredišta za hodočašća¹⁵³.

¹⁵⁰ Goffart, *Barbarians and Romans*, 34.

¹⁵¹ Heather, *The Fall of the Roman Empire*, 44.

¹⁵² Ward-Perkins, Bryan. *The Fall of Rome and the End of Civilization*. Oxford: Oxford University Press, 2005, 57.

¹⁵³ Goffart, *Barbarians and Romans*, 34.

6.2. Utjecaj pljački na Rim kao hodočasničko središte

Pljačke Rima 410. i 455. godine imale su ozbiljne posljedice na privlačnost grada kao hodočasničkog odredišta. Prije ovih događaja, Rim je bio stabilno središte kršćanstva koje je privlačilo tisuće hodočasnika iz svih dijelova Rimskog Carstva i šire. Međutim, pljačke su potkopale taj status i privremeno smanjile broj hodočasnika koji su bili spremni riskirati svoje živote na putovanju u grad koji više nije mogao garantirati sigurnost i stabilnost¹⁵⁴.

Prije svega, pljačke su uništile značajan dio infrastrukture i svetih mjesta važnih za hodočasnike. Iako su glavne crkve poput bazilike svetog Petra i dalje stajale, mnoge druge crkve, samostani i hospiciji su opljačkani i uništeni. To je značilo da su hodočasnici koji su nekada mogli očekivati sigurno utočište i duhovnu skrb sada bili suočeni s neizvjesnostima. Bez sigurnih mjesta za boravak i molitvu, hodočasnici su se mogli osjećati nesigurno, što je smanjilo njihovu motivaciju da putuju u Rim¹⁵⁵.

Osim fizičke štete, pljačke su također imale psihološki utjecaj na potencijalne hodočasnike. Rim, koji je bio simbol snage i vječnosti kršćanstva, sada je bio ranjiv i nesiguran. Vijesti o pljačkama širile su se brzo, uzrokujući strah i nesigurnost među kršćanima diljem Europe. Hodočašća su često bila motivirana vjerom u sigurnost i svetost svetih mjesta, a kada je ta sigurnost dovedena u pitanje, mnogi su se hodočasnici odlučili ostati kod kuće ili potražiti sigurnija odredišta¹⁵⁶.

Unatoč tome, važnost Rima kao duhovnog središta nije nestala. Iako je privremeno smanjen broj hodočasnika, grad je postupno obnavljao svoju privlačnost. Pape su nakon pljački uložile značajne napore u obnovu svetih mjesta i infrastrukture, nastojeći vratiti Rim na njegovu poziciju vodećeg hodočasničkog odredišta. Ovi napori uključivali su obnovu crkava, poticanje kulta svetaca i organiziranje novih religijskih svečanosti koje su imale za cilj ponovno privući hodočasnike u grad¹⁵⁷.

Također, povratak stabilnosti i redovitih vjerskih događanja, kao što su jubileji, pomogao je u obnovi povjerenja među hodočascima. Dok su pljačke Rima bile ozbiljan udarac, dugoročna predanost papinstva i kršćanske zajednice očuvanju i obnovi svetih mjesta značila je da Rim nikada nije izgubio svoj značaj u kršćanskom

¹⁵⁴ Goffart, *Barbarians and Romans*, 35.

¹⁵⁵ Deliyannis, Deborah M. *Ravenna in Late Antiquity*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2010.

¹⁵⁶ Freeman, *Holy Bones, Holy Dust*, 173.

¹⁵⁷ Heather, *The Fall of the Roman Empire*, 40-67.

svijetu. Ovi događaji su zapravo testirali i ojačali vjernost hodočasnika i njihovu predanost Rimu kao vječnom središtu kršćanske vjere¹⁵⁸.

6.3. Obnova i zaštita svetih mjesta

Nakon razaranja Rima tijekom pljački Vizigota 410. godine i Vandala 455. godine, kršćanska zajednica suočila se s velikim izazovom obnove svetih mjesta koja pohodili hodočasnici i očuvanje vjerske tradicije. Lokalni biskupi i papinstvo preuzeli su vodeću ulogu u tim naporima, svjesni da je obnova svetih mjesta neophodna za očuvanje Rima kao duhovnog središta kršćanskog svijeta.¹⁵⁹

Papa Lav I. je shvatio da je obnova Rima ono što je potrebno za vjernike unutar grada, ali i za kršćane diljem svijeta koji su i dalje gledali na Rim kao na središte svoje vjere. Nakon pljačke Vandala, Lav I. je uspio pregovarati s kraljem Genserikom kako bi se poštedjela glavna kršćanska svetinja, uključujući Baziliku svetog Petra i Lateransku baziliku. Iako je pljačka ostavila duboke rane na gradu, Lav I. je bio neumoran u poticanju obnove crkava i pružanju duhovne podrške vjernicima.

Papa Gelazije I. (492.–496.) nastavio je Lavovu politiku obnove i zaštite crkvenih svetinja. U vremenu nakon pljački, Gelazije se suočio s izazovima političke nestabilnosti i smanjenog autoriteta Rima, no uspio je očuvati crkvene institucije i potaknuti obnovu crkava koje su bile oštećene ili uništene. Njegov rad na obnovi crkava pokazuje odlučnost papinstva da očuva Rim kao duhovno središte, unatoč sve većim pritiscima i prijetnjama izvana.¹⁶⁰

Papa Simah (498.–514.) također je dao značajan doprinos obnovi svetih mjesta, posebno kroz izgradnju i obnovu brojnih crkava u Rimu. Simah je koristio crkvena sredstva kako bi obnovio crkve i svetišta, te je poticao razvoj hodočasničke infrastrukture, uključujući hospicije i smještaj za hodočasnike. Njegova obnova Lateranske bazilike, kao i rad na izgradnji novih crkava, pokazuje kako je papinstvo aktivno radilo na jačanju vjerskog identiteta grada, unatoč političkim i vojnim izazovima.¹⁶¹

¹⁵⁸ Wilkinson, John. *Jerusalem Pilgrims Before the Crusades*. Warminster, UK: Aris & Phillips, 2002, 125.

¹⁵⁹ Krautheimer, *Rome: Profile of a City*, 408.

¹⁶⁰ Heather, *The Fall of the Roman Empire*, 67.

¹⁶¹ Duffy, *Saints and Sinners*, 1– 49.

6.4. Uloga Teodorika Velikog

Dok su pape i lokalni biskupi bili važni za očuvanje i obnovu svetih mjesta, germanski vladari, posebno Teodorik Veliki, također su igrali važnu ulogu u očuvanju Rima i njegovih kršćanskih lokaliteta tijekom razdoblja kasne antike.

Teodorik Veliki (493.–526.), kralj Ostrogota, zauzeo je Rim u vrijeme kada je grad bio na rubu kolapsa. Iako je bio arijanac, Teodorik je znao da je očuvanje Rima i njegovih kršćanskih svetinja važno, i to ne samo kao duhovnog središta već i kao simbola stabilnosti i kontinuiteta rimskog nasljeđa. Teodorik je bio svjestan da bi rušenje ili zanemarivanje kršćanskih svetinja dodatno destabiliziralo grad i njegovu upravu, pa je stoga podržao obnovu crkava i infrastrukture¹⁶².

Teodorikova politika prema crkvi bila je pragmatična. On je dopuštao slobodu vjeroispovijesti i podržavao obnovu rimskih crkava, čime je pridobio podršku i povjerenje katoličke zajednice. Bazilika svetog Petra i druge važne crkve bile su zaštićene i obnovljene uz njegovu podršku. Teodorik je također poticao suradnju između arijanskih i katoličkih zajednica, što je pridonijelo relativnoj stabilnosti u Rimu tijekom njegove vladavine.¹⁶³

Osim Teodorika, i drugi germanski vladari, poput Teodorika II. i Rekareda I. iz Hispanije, koji su se kasnije obratili na katoličanstvo, također su prepoznali važnost očuvanja kršćanskih svetinja. Njihova potpora crkvi često je bila motivirana političkim razlozima – očuvanje dobrih odnosa s crkvom značilo je očuvanje mira i stabilnosti unutar njihovih kraljevstava¹⁶⁴.

Justinijan I., bizantski car, također je igrao važnu ulogu u obnovi kršćanskih svetinja u Rimu, iako ne germanski vladar, njegovo ponovno osvajanje Italije i Rima sredinom 6. stoljeća donijelo je novi val obnove crkava i svetinja. Justinijan je bio predan obnovi kršćanskih svetinja kao dijela svoje šire politike obnove Rimskog Carstva. Njegova vladavina obilježena je izgradnjom i obnovom crkava diljem Carstva, uključujući i one u Rimu.¹⁶⁵

¹⁶² Wickham, *The Inheritance of Rome*, 56-57.

¹⁶³ Duffy, *Saints and Sinners*, 48. – 49.

¹⁶⁴ Van Dam, Raymond. *Leadership and Community in Late Antique Gaul*. Berkeley, CA: University of California Press, 1985, 124.

¹⁶⁵ Curran, *Pagan City and Christian Capital*, 34.

6.5. Povratak hodočašća u ranom srednjem vijeku

Nakon razdoblja nestabilnosti koje je uslijedilo nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva, Rim je u ranom srednjem vijeku počeo doživljavati obnovu kao duhovno središte kršćanskog svijeta, zahvaljujući karolinškoj renesansi i rastućoj stabilnosti u regiji. Karolinška renesansa, koja je započela tijekom vladavine Karla Velikog u 8. stoljeću, bila je razdoblje kulturne i intelektualne obnove koja je također imala dubok utjecaj na vjerski život i hodočašća.

Karlo Veliki, okrunjen za rimskog cara 800. godine od strane pape Lava III., bio je važna figura u obnovi Rima kao duhovnog središta. Njegova bliska suradnja s papinstvom pomogla je učvrstiti Rim kao središte kršćanstva i ponovno ga postaviti kao važno hodočasničko odredište. Pod njegovim pokroviteljstvom, mnoge crkve i samostani u Rimu su obnovljeni ili izgrađeni, čime je grad dobio novu energiju i privlačnost za hodočasnike.

Karolinška renesansa donijela je obnovu interesa za antičku kulturu, ali i za kršćansku pobožnost, što je uključivalo i hodočašća. Obnovljena stabilnost i sigurnost u regiji omogućili su većem broju hodočasnika da ponovno krenu prema Rimu. Karolinški vladari, uključujući Karla Velikog, promovirali su ideju kršćanskog jedinstva, u kojem je Rim bio simbol kontinuiteta i duhovnog autoriteta¹⁶⁶.

Osim toga, obnova hodočasničkih puteva i izgradnja infrastrukture, poput smještajnih objekata i crkava duž glavnih ruta prema Rimu, značajno je olakšala putovanja hodočascima. Ova infrastruktura omogućila je sigurnija i organiziranija putovanja, čime je hodočašće u Rim postalo dostupnije većem broju vjernika. Na taj način, Rim se ponovno afirmirao kao glavno duhovno središte i odredište za hodočasnike iz cijele Europe.

Tijekom ranog srednjeg vijeka, hodočašća su doživjela značajne promjene u svojoj dinamici, posebno u kontekstu odnosa između franačkih vladara i papinstva. Ovaj period obilježen je bliskim savezom između Franačkog Carstva i papinstva, koji je imao dubok utjecaj na hodočašća i ulogu Rima kao duhovnog središta.¹⁶⁷

Jedan od najvažnijih aspekata ovog saveza bila je zaštita koju su franački vladari pružali Rimu i papinstvu. Karlo Veliki i njegovi nasljednici preuzeli su ulogu branitelja

¹⁶⁶ Liebeschuetz, J. H. W. G. *Decline and Fall of the Roman City*. Oxford: Oxford University Press, 2001, 78.

¹⁶⁷ Krautheimer, *Rome: Profile of a City*, 79.

kršćanstva, a to je uključivalo i zaštitu svetih mjesta u Rimu. Kao rezultat toga, Rim je ponovno postao sigurno i privlačno odredište za hodočasnike. Franački vladari su također poticali hodočašća među svojim podanicima, što je pridonijelo povećanju broja hodočasnika koji su dolazili u Rim.

Ovaj period je također obilježen promjenama u motivima i organizaciji hodočašća. Dok su hodočašća u ranijim razdobljima često bila individualna duhovna putovanja, u ranom srednjem vijeku sve više hodočasnika dolazi u organiziranim skupinama, često pod vodstvom svećenika ili redovnika. Ove skupine su bile bolje opremljene i organizirane, što je omogućilo sigurnije i učinkovitije putovanje¹⁶⁸.

Također, dinamika hodočašća postala je više politički i kulturno povezana s franačkim carstvom. Hodočašća su bila način izražavanja lojalnosti papinstvu i kršćanskoj vjeri, ali su također služila kao oblik kulturne i političke razmjene između različitih dijelova kršćanskog svijeta. Hodočasnici su donosili vijesti, ideje i kulturne utjecaje iz svojih domovina u Rim, a također su prenosili rimske vjerske prakse i tradicije natrag u svoje zemlje.¹⁶⁹

Jedan od primjera promjene dinamike hodočašća je razvoj Via Francigene, hodočasničke rute koja je povezivala sjevernu Europu s Rimom. Via Francigena je postala simbol veze između kršćanskog Zapada i Rima.¹⁷⁰

Franački vladari su također doprinosili razvoju infrastrukture duž hodočasničkih ruta, uključujući izgradnju crkava, samostana i hospicija, čime su omogućili sigurnija i ugodnija putovanja za hodočasnike. Ova podrška hodočašćima bila je dio šireg nastojanja franačkih vladara da ojačaju svoju vlast i utjecaj kroz promicanje kršćanske vjere i povezivanje s papinstvom¹⁷¹.

¹⁶⁸ Bede. *Ecclesiastical History of the English People*. Translated by Leo Sherley-Price, revised by R. E. Latham and D. H. Farmer. London, UK: Penguin Classics, 1994, 202.

¹⁶⁹ Wickham, *The Inheritance of Rome*, 576.

¹⁷⁰ Krautheimer, *Rome: Profile of a City*, 79.

¹⁷¹ Cameron, *The Mediterranean World in Late Antiquity*, 171.

7. Utjecaj redovnika na razvoj hodočašća u Rimu

7.1. Osnivanje i širenje redovničkih zajednica

Benedikt iz Nursije (480.–547.), poznat kao otac zapadnog redovništva, oblikovao je redovnički život, ali i utjecao na razvoja hodočasničke kulture u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku. Osnivanje benediktinskog reda, koji se temeljio na njegovoj Reguli, postavilo je temelje za redovnički život koji je imao dubok i trajan utjecaj na kršćansku Europu.¹⁷²

Benediktinska pravila, koja su definirala život u samostanima, naglašavala su važnost stabilnosti, molitve, rada i gostoprimstva. Posebno gostoprimstvo, kao važna redovnička vrlina, imalo je značajan utjecaj na razvoj hodočasničke kulture. Benedikt je u svojoj Reguli odredio da svaki samostan mora biti spreman primiti putnike i hodočasnike, vidjevši u njima Krista. Ova predanost gostoprimstvu učinila je benediktinske samostane prirodnim utočištima za hodočasnike koji su putovali prema svetim mjestima, uključujući Rim.

Benedikt je svoj prvi samostan osnovao u Monte Cassinu oko 529. godine. Ovaj samostan postao je model za sve ostale benediktinske zajednice koje su se uskoro počele širiti po cijeloj Europi. Benediktinski samostani nisu bili samo mjesta molitve i duhovnog života, već i centri obrazovanja, kulture i gostoprimstva.¹⁷³

Benediktinci su također poticali pobožnost i hodočašća unutar svojih zajednica. Hodočašća su se smatrala važnim dijelom duhovnog života, a benediktinski redovnici često su organizirali ili sudjelovali u hodočašćima do Rima i drugih svetih mjesta. Samostani su često bili smješteni duž glavnih hodočasničkih ruta, što je olakšalo putovanje hodočasnici i učinilo benediktince bitnim akterima u širenju hodočasničke kulture.¹⁷⁴

7.2. Mreža samostana

¹⁷² Wickham, Chris. *The Inheritance of Rome: A History of Europe from 400 to 1000*. London, UK: Viking Press, 2009, 576.

¹⁷³ Isto.

¹⁷⁴ Duffy, *Saints and Sinners*, 48 – 49.

Redovnički redovi, osobito benediktinci, bili su važna karika u uspostavi i širenju mreže samostana i crkava diljem Europe, koje su značajno podržavale i promovirale hodočašća prema Rimu. Ova mreža nije samo olakšala putovanja hodočasnicima, već je i pridonijela razvoju duhovne i kulturne povezanosti kršćanske Europe.¹⁷⁵

Benediktinski samostani su često osnivani na strateškim lokacijama duž glavnih hodočasničkih ruta, kao što je već navedena Via Francigena. Benediktinski samostani također su često gradili crkve posvećene svecima ili mučenicima, čime su dodatno poticali pobožnost i privlačili hodočasnike.¹⁷⁶

Mreža benediktinskih samostana i crkava igrala je ulogu u očuvanju i prenošenju religijskih i kulturnih tradicija. Kroz svoj rad, benediktinci su promovirali kult svetaca, organizirali procesije i blagdane, te poticali vjernike na hodočašća. Benediktinski redovnici su također često bili u kontaktu s hodočasnicima, dijeleći s njima vijesti i priče o svetim mjestima, što je dodatno poticalo hodočasnički entuzijazam.¹⁷⁷

Ostali redovnički redovi, poput cilicijanaca i irskih misionara, također su slijedili benediktinski model, uspostavljajući samostane duž hodočasničkih ruta i podržavajući hodočašća prema Rimu. Ovi redovi su često surađivali s lokalnim crkvama i biskupijama kako bi osigurali da hodočasnici imaju pristup svim potrebnim resursima na svom putovanju.¹⁷⁸

7.3. Uloga redovnika u očuvanju i prenošenju svetih tekstova i relikvija

Redovnički redovi, posebno benediktinci, očuvali su kršćansku baštinu tijekom kasne antike i ranog srednjeg vijeka. Njihova predanost očuvanju relikvija i svetih spisa imala je dugotrajan utjecaj na kršćansku pobožnost i posebno na hodočasničku praksu.

Očuvanje relikvija bilo je jedno od najvažnijih zadaća redovničkih zajednica. Relikvije su smatrane svetim predmetima povezanim sa svecima, mučenicima ili Kristom. Redovnički redovi, poput benediktinaca, pažljivo su čuvali relikvije u svojim

¹⁷⁵ Curran, *Pagan City and Christian Capital*, 34.

¹⁷⁶ Duffy, *Saints and Sinners*, 48 - 49.

¹⁷⁷ Isto.

¹⁷⁸ Curran, *Pagan City and Christian Capital*, 34.

samostanima, često u posebno izgrađenim relikvijarima. Relikvije su bile izložene vjernicima koji su dolazili u samostane kako bi se molili i tražili duhovno nadahnuće.¹⁷⁹

Redovnički redovi su također osiguravali da se relikvije pravilno čuvaju i prenose s jedne lokacije na drugu, osobito u vremenima opasnosti poput ratova ili pljački. Često su relikvije bile skrivene ili premještane na sigurna mjesta kako bi se spriječilo njihovo uništenje ili krađa. Ova briga za relikvije dodatno je potaknula hodočašća jer su vjernici vjerovali da posjećivanje svetih mjesta gdje su se relikvije čuvale može donijeti posebne milosti i čuda.¹⁸⁰

Očuvanje svetih spisa bila je još jedna zadaća redovništva. Samostani su bili centri učenja i prepisivanja svetih tekstova, uključujući Bibliju, teološke traktate, hagiografije (životopise svetaca) i liturgijske knjige. U vrijeme kada je pismenost bila ograničena, a knjige rijetke i dragocjene, redovnički redovi su bili odgovorni za prepisivanje i širenje ovih tekstova diljem kršćanskog svijeta.¹⁸¹

Redovnički skriptoriji (radionice za prepisivanje) postali su mjesta gdje su se rukopisi pažljivo prepisivali i ukrašavali, osiguravajući očuvanje svetih spisa za buduće generacije. Kroz ove tekstove, vjernici su učili o svetim mjestima, životima svetaca i važnosti hodočašća kao duhovne prakse.¹⁸²

7.4. Prenos znanja i informacija

Redovnički redovi također su prenosili znanje i informacije o svetim mjestima putem svojih kronika i hodočasničkih vodiča. Kroz ove tekstove, redovnici su bilježili povijest svetih mjesta, opisivali živote svetaca i davali praktične savjete hodočasnicima.¹⁸³

Redovničke kronike često su sadržavale detaljne opise svetih mjesta i njihovih povezanosti s biblijskim ili hagiografskim događajima. Kronike su također služile kao izvori za kasnije generacije, pružajući uvid u prošle događaje i održavajući sjećanje na važne duhovne lokalitete. Na primjer, kronike o životu svetog Benedikta često su

¹⁷⁹ Duffy, *Saints and Sinners*, 48-49.

¹⁸⁰ Curran, *Pagan City and Christian Capital*, 34.

¹⁸¹ Duffy, *Saints and Sinners*, 48-49.

¹⁸² Wilkinson, *Jerusalem Pilgrims Before the Crusades*, 176.

¹⁸³ Krautheimer, *Rome: Profile of a City*, 79.

uključivale opise svetih mjesta povezanih s njegovim životom, što je potaknulo hodočašća na ta mjesta.

Hodočasnički vodiči bili su praktični priručnici koje su redovnici sastavljali kako bi pomogli hodočasnicima na njihovim putovanjima. Ovi vodiči često su sadržavali detalje o rutama, udaljenostima, sigurnim mjestima za boravak, kao i opisima svetih mjesta i relikvija koje su se nalazile duž puta. Jedan od najpoznatijih vodiča iz ranog srednjeg vijeka je *Itinerarium Burdigalense*, koji je, iako ne sastavljen od redovnika, odražavao vrstu informacija koje su bile važne hodočasnicima.¹⁸⁴

7.5. Utjecaj redovnika na duhovni život hodočasnika

Redovničke zajednice imale su iznimno važnu ulogu u oblikovanju duhovnog iskustva hodočasnika tijekom njihovih putovanja. Duhovno vodstvo koje su redovnici pružali hodočasnicima bilo je temeljeno na njihovom vlastitom duhovnom iskustvu i disciplini. Kao osobe posvećene molitvi, meditaciji i proučavanju svetih spisa, redovnici su bili idealni vodiči za hodočasnike koji su tražili duhovnu obnovu ili prosvjetljenje. Kroz razgovore, ispovijedi i zajedničke molitve, redovnici su pomagali hodočasnicima da prebrode duhovne krize i usmjere svoje misli prema Bogu.¹⁸⁵

Mnogi hodočasnici su se tijekom svojih putovanja oslanjali na savjete i upute redovnika kako bi se nosili s fizičkim i duhovnim izazovima na putu. Redovnici su često pomagali hodočasnicima da shvate dublje značenje svetih mjesta koja su posjećivali, pomažući im da povežu svoje osobne pobožnosti s širim kršćanskim tradicijama. Ovaj oblik duhovnog vodstva bio je posebno važan u trenucima kada su hodočasnici suočavali s teškoćama, poput bolesti, iscrpljenosti ili sumnje, jer im je pružao duhovnu potporu i ohrabrenje.¹⁸⁶

Redovnici su također često organizirali duhovne obrede tijekom hodočasničkih putovanja, uključujući mise, molitve i meditacije na za to predviđenim točkama hodočašća. Ovi obredi su hodočasnicima pružali priliku da se duhovno povežu s mjestima kroz koja su prolazili, povećavajući njihov osjećaj svetosti i smisla putovanja. Osim toga, redovnici su hodočasnicima nudili sakramente poput ispovijedi i euharistije,

¹⁸⁴ Curran, *Pagan City and Christian Capital*, 34.

¹⁸⁵ Duffy, *Saints and Sinners*, 48-49.

¹⁸⁶ Goffart, *Barbarians and Romans*, 34.

što je bilo od iznimne važnosti za održavanje duhovne čistoće i posvećenosti tijekom puta.

Redovnički redovi igrali često su organizirali i vodili hodočasničke procesije i obrede u Rimu, što je dodatno doprinijelo jačanju duhovnog života hodočasnika. Ove aktivnosti nisu bile samo simbolički važni događaji, već su također imale praktičnu i duhovnu funkciju, pomažući hodočasnicima da se usmjere na duhovni aspekt svog putovanja i da se povežu s drugim vjernicima.¹⁸⁷

Procesije su bile jedan od glavnih oblika javnog vjerskog izraza u ranom srednjem vijeku. Redovnički redovi, posebno benediktinci, bili su zaduženi za organizaciju i vođenje ovih procesija, koje su često uključivale nošenje svetih relikvija kroz ulice Rima ili do važnih crkava. Procesije su imale za cilj okupljanje hodočasnika i vjernika na zajedničku molitvu i meditaciju, jačajući osjećaj zajedništva i duhovne pripadnosti.¹⁸⁸

Redovnički redovi su često bili odgovorni za koordinaciju i vođenje obreda na svetim mjestima u Rimu. To je uključivalo organizaciju misa, blagoslova i drugih sakramentalnih obreda koji su bili od iznimne važnosti za hodočasnike. Ovi obredi nisu samo pružali hodočasnicima priliku za duhovno pročišćenje i posvećenje, već su također činili srž njihovog hodočašća, dajući im osjećaj ispunjenja i duhovnog postignuća.¹⁸⁹

Redovničke zajednice također su igrale očuvale liturgijske tradicije i prenijele znatan dio tih tradicija na hodočasnike. Kroz svoje svakodnevne molitve i obrede, redovnici su održavali kontinuitet kršćanske liturgije i pobožnosti, a hodočasnici su imali priliku sudjelovati u ovim praksama i učiti o njima. Ovaj prijenos liturgijskih praksi bio je posebno važan za hodočasnike iz udaljenih regija, koji su kroz sudjelovanje u rimskim obredima dobivali dublje razumijevanje i povezanost s univerzalnom crkvom.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Isto.

¹⁸⁸ Duffy, *Saints and Sinners*, 48-49.

¹⁸⁹ Isto

¹⁹⁰ Goffart, *Barbarians and Romans*, 34.

8. Zaključak

Rim je tijekom kasne antike i ranog srednjeg vijeka doživio značajnu transformaciju iz političkog središta Rimskog Carstva u duhovno srce kršćanskog svijeta. Ta promjena bila je potaknuta nizom događaja, od Konstantinove vjerske politike i Milanskog edikta do pada Zapadnog Rimskog Carstva i uspona papinstva kao glavnog duhovnog i političkog autoriteta. Tijekom ovog razdoblja, Rim je postao glavno hodočasničko odredište, privlačeći vjernike iz cijele Europe zbog svoje bogate povijesti, svetih relikvija i simbolike.

Razvoj hodočašća u Rim bio je duboko povezan s kultom mučenika, osobito s grobovima svetih apostola Petra i Pavla, koji su postali centralna mjesta kršćanske pobožnosti. Izgradnja prvih kršćanskih bazilika nad njihovim grobovima, kao i pronalazak i prenošenje relikvija iz Svete Zemlje, učvrstili su Rim kao glavno duhovno središte. Uloga carice Helene u pronalasku svetih relikvija dodatno je pridonijela povećanju značaja grada, dok su napori pape, lokalnih biskupa i redovničkih zajednica osigurali očuvanje i obnovu svetih mjesta unatoč razaranjima i političkim previranjima.

Povijesni kontekst koji uključuje pad Zapadnog Rimskog Carstva i kasniju obnovu svetih mjesta pod germanskim vladarima i bizantskim carevima osigurao je kontinuitet hodočašća u Rim. Iako su pljačke grada 410. i 455. godine privremeno oslabile njegovu privlačnost, Rim je brzo povratio svoj status zahvaljujući naporima papinstva i rastuće stabilnosti u regiji, osobito tijekom karolinške renesanse.

Redovnički redovi, osobito benediktinci, promicali su hodočašće, pružajući smještaj, duhovno vodstvo i očuvanje svetih tekstova i relikvija. Njihova mreža samostana i crkava duž hodočasničkih ruta olakšala je putovanje vjernicima, čime su redovnici dodatno učvrstili Rim kao glavno središte hodočasničke kulture.

Hodočašća su, osim religijske dimenzije, imala i značajan utjecaj na društveni i ekonomski život Rima. Dolazak velikog broja hodočasnika potaknuo je razvoj gradske infrastrukture, trgovine i zanatstva, dok su vjerske procesije i ceremonije oblikovale svakodnevni život stanovnika grada. Osim toga, hodočašća su omogućila širenje vjerskih ideja i kulturnih utjecaja diljem Europe, stvarajući mrežu povezanosti među kršćanskim zajednicama.

Ovaj rad pokazuje kako su religijski, politički i društveni faktori oblikovali Rim kao središte kršćanskog hodočašća tijekom kasne antike i ranog srednjeg vijeka. Kroz

analizu povijesnih izvora, hodočasničkih vodiča i arheoloških istraživanja, prikazano je kako je Rim, unatoč izazovima i promjenama, uspio zadržati svoju važnost i privlačnost u svijetu kršćana. Hodočašća u Rim nisu bila samo izraz osobne pobožnosti, već su odražavala šire društvene i kulturne promjene koje su oblikovale srednjovjekovnu Europu. Kroz svoje bogato nasljeđe, Rim je postao simbol kontinuiteta i vjerske predanosti, zadržavajući svoj status duhovnog središta do danas.

9. Bibliografija

1. Adler, William. *The Jewish Apocalyptic Heritage in Early Christianity*. Amsterdam: Van Gorcum: Fortress Press, 2019. [https://www.academia.edu/80784182/The Jewish Apocalyptic Heritage in Early Christianity](https://www.academia.edu/80784182/The_Jewish_Apocalyptic_Heritage_in_Early_Christianity). Pristupljeno 15. srpnja 2024.
2. Aulbach, Lisa, i Larry Gorski. "The Circiform Basilicas of Rome." *Journal of the Houston Archeological Society* 140 (2019): 1-27. [https://www.academia.edu/39876678/The Circiform Basilicas of Rome](https://www.academia.edu/39876678/The_Circiform_Basilicas_of_Rome). Pristupljeno 21. srpnja 2024.
3. Bede. *Ecclesiastical History of the English People*. Prijevod Leo Sherley-Price, revidirao R. E. Latham i D. H. Farmer. London: Penguin Classics, 1994.
4. Bitton-Ashkelony, Bruria. *Encountering the Sacred: The Debate on Christian Pilgrimage in Late Antiquity*. Berkeley: University of California Press, 2005.
5. Bowersock, G. W. *Martyrdom and Rome*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
6. Bremmer, Jan. "From Heroes to Saints and from Martyrological to Hagiographical Discourse." *Deutsche Nationalbibliothek* (2017): 35-66.
7. Cameron, Averil. *The Mediterranean World in Late Antiquity, AD 395-700*. London: Routledge, 1993.
8. Chadwick, Henry. *The Church in Ancient Society: From Galilee to Gregory the Great*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
9. *Christian Pilgrimage Journeys*. "Christian Pilgrimage." <https://www.christian-pilgrimage-journeys.com/biblical-sources/christian-history/christian-pilgrimage/>. Pristupljeno 9. kolovoza 2024.
10. Curran, John. *Pagan City and Christian Capital: Rome in the Fourth Century*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
11. Van Dam, Raymond. *Leadership and Community in Late Antique Gaul*. Berkeley: University of California Press, 1985.
12. Deliyannis, Deborah M. *Ravenna in Late Antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
13. Duffy, Eamon. *Saints and Sinners: A History of the Popes*. New Haven: Yale University Press, 1997.

- https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9780300175035_A23614727/preview-9780300175035_A23614727.pdf. Pristupljeno 23. srpnja 2024.
14. Dunn, Marilyn. *The Emergence of Monasticism: From the Desert Fathers to the Early Middle Ages*. Oxford: Blackwell Publishers, 2000.
 15. Elsner, Jas. *Roman Eyes: Visuality & Subjectivity in Art & Text*. Princeton: Princeton University Press, 2007.
 16. Fleener, Monica. "The Significance of the Coronation of Charlemagne." Western Oregon University, 2005. <https://wou.edu/history/files/2015/08/Monica-Fleener.pdf>. Pristupljeno 1. kolovoza 2024.
 17. Fletcher, Richard. *The Barbarian Conversion: From Paganism to Christianity*. New York: Henry Holt & Co., 1997.
 18. Flickr.com. "Gregorius Magnus." <https://www.flickr.com/photos/paullew/6108330274/in/photostream/>. Pristupljeno 7. kolovoza 2024.
 19. Fox, Robin Lane. *Pagans and Christians*. New York: Alfred A. Knopf, 1986.
 20. Francigena Travel. "Via Francigena Italy." <https://francigenakiwi.travel.blog/>. Pristupljeno 2022.
 21. Freeman, Charles. *Holy Bones, Holy Dust: How Relics Shaped the History of Medieval Europe*. New Haven: Yale University Press, 2012.
 22. Galli, Marco. "Pilgrimage as Elite Habitus: Educated Pilgrims in Sacred Landscape During the Second Sophistic." U *Seeing the Gods: Patterns of Pilgrimage in Greco-Roman and Early Christian Antiquity*, 253-290. Oxford, 2005. https://www.researchgate.net/publication/290836236_Pilgrimage_as_Elite_Habitus_Educated_Pilgrims_in_Sacred_Landscape_During_the_Second_Sophistic. Pristupljeno 4. rujna 2024.
 23. Garver, Valerie L., i Owen M. Phelan. *Rome and Religion in the Medieval World: Studies in Honor of Thomas F. X. Noble*. Farnham: Ashgate Pub Co., 2014.
 24. Goffart, Walter. *Barbarians and Romans, A.D. 418-584: The Techniques of Accommodation*. Princeton: Princeton University Press, 1980.
 25. Goodson, Caroline. "Archeology and the Cult of Saints in the Early Middle Ages: Accessing the Sacred." *Open Edition Journals* 126, no. 1 (2014).

- <https://journals.openedition.org/mefrm/1818#quotation>. Pristupljeno 23. srpnja 2024.
26. Gregorovius, Ferdinand. *History of the City of Rome in the Middle Ages*. London: G. Bell & Sons, 1894.
27. Hahn, Johannes, Stephen Emmel, i Ulrich Gotter. *From Temple to Church: Destruction and Renewal of Local Cultic Topography in Late Antiquity (Religions in the Graeco-Roman World)*. Leiden: Brill Academic Pub., 2008.
28. Harrington, Paul F. *The Roman Church and Papal Authority, AD 476-c.600*. London: Birbeck, 2020.
29. Heather, Peter. *The Fall of the Roman Empire: A New History of Rome and the Barbarians*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
30. Hurtado, Larry W. *Destroyer of the Gods: Early Christian Distinctiveness in the Roman World*. New York: Baylor University Press, 2017.
31. Huskinson, Janet. *Experiencing Rome: Culture, Identity and Power in the Roman Empire*. London: Routledge, 2000.
32. Izzi, Linda. *Rome of the Pilgrims and Pilgrimage to Rome*. White Rose eTheses, 2010.
33. Jurianto, I. P. "8 Facts of Basilica of St. John Lateran, Rome's Most Sacred Basilica." *Wisata Diary*. <https://wisata.app/en-us/diary/basilica-san-giovanni-laterano-rome>. Pristupljeno 1. kolovoza 2024.
34. Krautheimer, Richard. *Rome: Profile of a City, 312-1308*. Princeton: Princeton University Press, 1980.
35. Kulikowski, Michael. *Late Roman Spain and Its Cities*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2004.
36. Laurence, Ray. *The Roads of Roman Italy: Mobility and Cultural Change*. London: Routledge, 1999.
37. Liebeschuetz, John H. W. G. *Decline and Fall of the Roman City*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
38. Lieu, Judith. *Christian Identity in the Jewish and Graeco-Roman World*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
39. McCormick, Michael. *Origins of the European Economy: Communications and Commerce, A.D. 300-900*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
40. Moorhead, John. *The Roman Empire Divided, 400-700*. London: Pearson Education, 2001.

41. Nissinen, Martti, i Peter Machinist. *Prospect and Prophecy in the Ancient Near East*. London: Society of Biblical Literature, 2003.
42. Noble, Thomas F. *The Republic of St. Peter: The Birth of the Papal State, 680-825*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1984.
43. *Oxford Dictionary of Saints*. "Pilgrimage." <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199596607.001.0001/acref-9780199596607?btog=chap&hide=true&page=67&pageSize=20&skipEditions=true&sort=titlesort&source=%2F10.1093%2Facref%2F9780199596607.001.0001%2Facref-9780199596607>. Pristupljeno 3. srpnja 2024.
44. *Papal Basilica of Saint Peter*. <https://www.basilicasanpietro.va/en.html>. Pristupljeno 1. srpnja 2024.
45. Pengelley, Olivia. *Rome in Ninth-Century Anglo-Saxon England*. Oxford: University of Oxford, 2010.
46. Požežanac, Zdravko. "Sveti Lovro." *Vjera.hr*. <https://vjera.hr/poboznost-i-potvrda/svetog-lovru-su-pekli-na-rostilju-a-ono-sto-je-rekao-krvnicima-u-tom-trenutku-mogu-samo-krscani/>. Pristupljeno 27. srpnja 2024.
47. Rapp, Claudia. *Holy Bishops in Late Antiquity: The Nature of Christian Leadership in an Age of Transition*. Berkeley: University of California Press, 2005.
48. Reff, Daniel. *Plagues, Priests, and Demons: Sacred Narratives and the Rise of Christianity in the Old World and the New*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
49. Reudenbach, Bruno. "Holy Places and Their Relics." U *Visual Constructs of Jerusalem*, ur. Noga-Banai Kühnel i Bianca Vorholt, 197-206. Brepols, 2014.
50. Rodriguez, Rafael. "The Conversion of Constantine." https://www.researchgate.net/publication/215827937_The_Conversion_of_Constantine. Pristupljeno 3. kolovoza 2024.
51. *Roman Homes*. "Rome Ancient Appian Way - Appia Antica: Maps." https://www.romanhomes.com/your_roman_vacation/quarters/ancient-appian-way-appia-antica-maps-aerial-view.htm. Pristupljeno 8. kolovoza 2024.
52. Rutherford, Ian. "To the Land of Zeus: Patterns of Pilgrimage in Aelius Aristides." *Aevum Antiquum* 12 (1999): 133-148. https://www.academia.edu/22222610/To_the_Land_of_Zeus_Patterns_of_Pil

[grimage in Aelius Aristides Aevum Antiquum 12 1999 133 148.](#)

Pristupljeno 4. kolovoza 2024.

53. Rutherford, Ian. "Theoria and Darshan: Pilgrimage as Gaze in Greece and India." *Classical Quarterly* 50 (2000): 133-146.

https://www.researchgate.net/publication/231834410_Theoria_and_Darsan_pilgrimage_and_vision_in_Greece_and_India. Pristupljeno 3. rujna 2024.

54. Rutherford, Ian. "Pilgrimage in Greco-Roman Egypt: New Perspectives on Graffiti from the Memnonion at Abydos." U *Ancient Perspectives on Egypt*, ur. Roger Matthews i Cornelia Roemer, 171-189. London, 2003.

https://www.academia.edu/25351510/Pilgrimage_in_Greco_Roman_Egypt_New_Perspectives_on_Graffiti_from_the_Memnonion_at_Abydos_in_Ancient_Perspectives_on_Egypt_edds_R_Matthews_and_C_Roemer_London_2003. Pristupljeno 2. rujna 2024.

55. Rutherford, Ian. "In a Virtual Wild Space: Pilgrimage and Rite de Passage from Delphi from Sabarimalai." U *Greek Ritual Poetics*, ur. Dimitrios Yatromanolakis i Panayotis Roilos, 323-338. Cambridge, MA, 2005.

https://www.academia.edu/26801034/In_a_Virtual_Wild_Space_Pilgrimage_and_Rite_de_Passage_from_Delphi_from_Sabarimalai_in_Greek_Ritual_Poetics_edds_D_Yatromanolakis_and_P_Roilos_Cambridge_Mass_2005_323_338

Pristupljeno 1. rujna 2024.

56. Rutherford, Ian. "Towards a Typology of Sanctuary Networks: The Case of Claros." U *La cité interconnectée: transferts et réseaux institutionnels, religieux et culturels aux époques hellénistique et impériale*, ur. Madeline Dana i Ivana Savalli Lestrade, 167-183. Bordeaux, 2019.

https://www.academia.edu/72627097/Towards_a_Typology_of_Sanctuary_Networks_the_Case_of_Claros_in_in_La_cit%C3%A9_interconnect%C3%A9e_dans_le_monde_gr%C3%A9co_romain_Ve_si%C3%A8cle_a_C_IVE_si%C3%A8cle_p_C_edds_M_Dana_and_I_Savalli_Lestrade_Scripta_Antiqua_118_Bordeaux_2019_167_183. Pristupljeno 2. rujna 2024.

57. Rutherford, Ian. "Concord and Communitas: Themes in Philo's Account of Jewish Pilgrimage." U *Journeys in the Roman East: Imagined and Real*, ur. Maren R. Niehoff, 257-272. Tübingen, 2017.

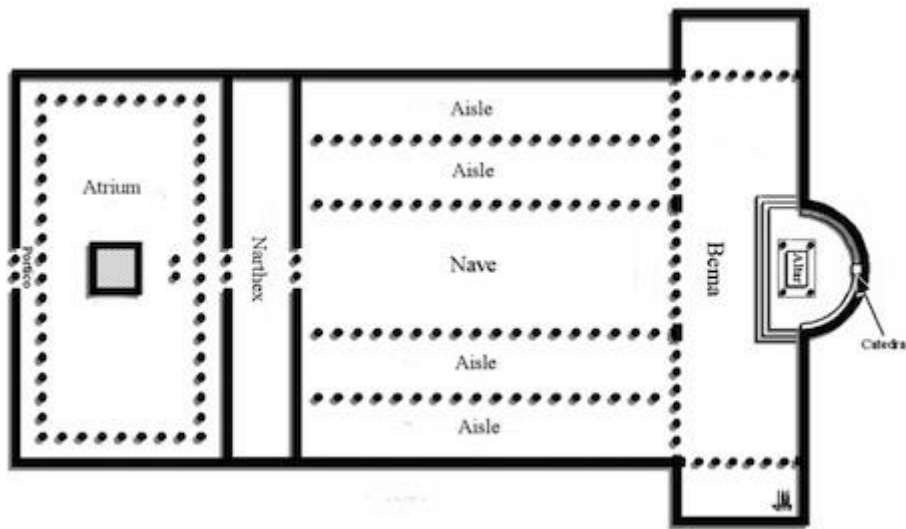
<https://centaur.reading.ac.uk/74178/1/ConcordandCommunitas2017.pdf>.

Pristupljeno 1. rujna 2024.

58. Saller, Richard P. *Patriarchy, Property and Death in the Roman Family*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
59. Saxum.org. "Saint Helena and the Finding of the True Cross." <https://www.saxum.org/saint-helena-and-the-finding-of-the-true-cross/>. Pristupljeno 18. srpnja 2024.
60. Stenberg, Terje. *The Christianization of the Roman Empire*. University of Oslo, Faculty of Humanities, 2020. <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/84700/1/The-Christianization-of-the-Roman-Empire--From-Jesus-to-Constantine.pdf>. Pristupljeno 19. kolovoza 2024.
61. Study.com. "Ancient Roman Basilica, Definition, Architecture & History." <https://study.com/academy/lesson/the-ancient-roman-basilica-architecture-lesson-quiz.html>. Pristupljeno 4. srpnja 2024.
62. Sylvestre, Joseph-Noël. *The Sack of Rome by Visigoths, 410*. 1890. <https://www.alamy.com/stock-photo-the-sack-of-rome-by-visigoths-410-1890-artist-sylvestre-joseph-nol-135271542.html>. Pristupljeno 17. kolovoza 2024.
63. *Tabulae Geographicae*. "The Antonine Itinerary." <https://www.tabulae-geographicae.de/english/roman-empire/the-antonine-itinerary/>. Pristupljeno 2. kolovoza 2024.
64. Talbert, Richard J. *Rome's World: The Peutinger Map Reconsidered*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
65. Tinti, Francesca. *England and Rome in the Early Middle Ages: Pilgrimage, Art and Politics*. London: Brepols, 2014.
66. Tripadvisor. "Basilica di San Lorenzo." https://it.tripadvisor.ch/Attraction_Review-g187791-d246173-Reviews-Basilica_di_San_Lorenzo_fuori_le_Mura-Rome_Lazio.html. Pristupljeno 2024.
67. Vanzo, Chiara. "Itinerarium Burdigalense: Pilgrimage in the 4th Century AD." *Academia Letters* (2021): 1-5. https://www.academia.edu/45649461/Itinerarium_Burdigalense_Pilgrimage_in_the_4th_Century_AD. Pristupljeno 12. srpnja 2024.
68. Videbech, Casper. "Christians, Memory and Resilience in the Late Antique Forum Romanum." *Acta ad archaeologiam et artium historiam pertinentia* 34, br. 20 (2024): 109-143. https://www.researchgate.net/publication/378806846_Christians_Memory_and

- [Resilience in the Late Antique Forum Romanum](#). Pristupljeno 1. srpnja 2024.
69. Ward, Benedicta. "Relics and the Medieval Mind." *International Journal for the Study of the Christian Church* 10, br. 4 (2010): 274-286. https://www.researchgate.net/publication/233014176_Relics_and_the_medieval_mind. Pristupljeno 15. srpnja 2024.
70. Ward-Perkins, Bryan. *The Fall of Rome and the End of Civilization*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
71. Wickham, Chris. *The Inheritance of Rome: A History of Europe from 400 to 1000*. London: Viking Press, 2009.
72. Wilkinson, John. *Jerusalem Pilgrims Before the Crusades*. Warminster: Aris & Phillips, 2002.
73. Wood, Ian. *The Christian Economy in the Early Medieval West: Towards a Temple Society*. Goleta: Puntum Books, 2022.
74. *World History Encyclopedia*. "Detail of the Tabula Peutingeriana." <https://www.worldhistory.org/image/14128/detail-of-the-tabula-peutingeriana/>. Pristupljeno 12. srpnja 2024.
75. Wright, Tom. *Sv. Pavao: Biografija*. Moderna vremena, 2020. <https://mvinfo.hr/clanak/tom-wright-sv-pavao-biografija>. Pristupljeno 1. srpnja 2024.

10. Slikovni prilozki

Slika 1. Arhitektonske karakteristike bazilike sv. Petra

<https://study.com/academy/lesson/the-ancient-roman-basilica-architecture-lesson-quiz.html> (22.7.2024.)

Slika 2. Unutrašnjost bazilike sv. Ivana Lateranskog

<https://wisata.app/en-us/diary/basilica-san-giovanni-laterano-rome> (13.7.2024.)

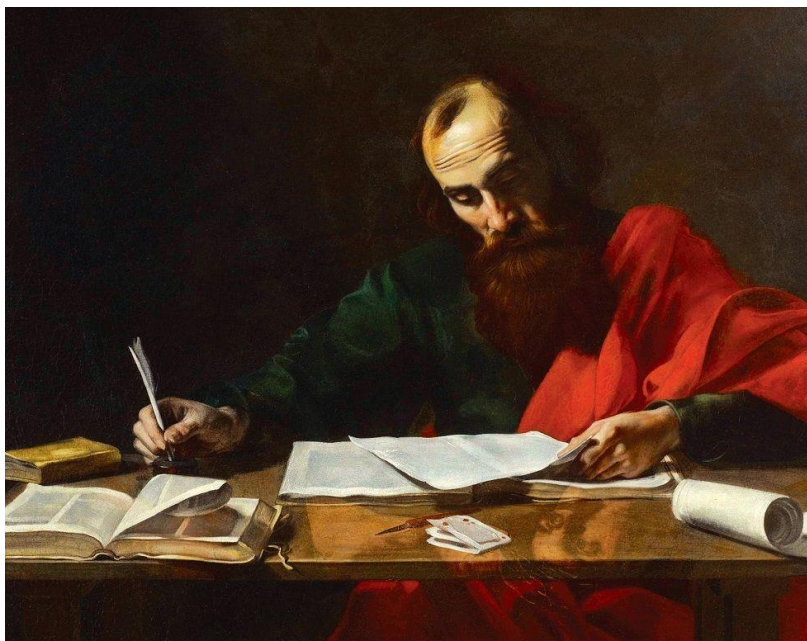
Slika 3. Mjesto pronalaska Svetog križa

<https://www.saxum.org/saint-helena-and-the-finding-of-the-true-cross/> (15.7.2024.)

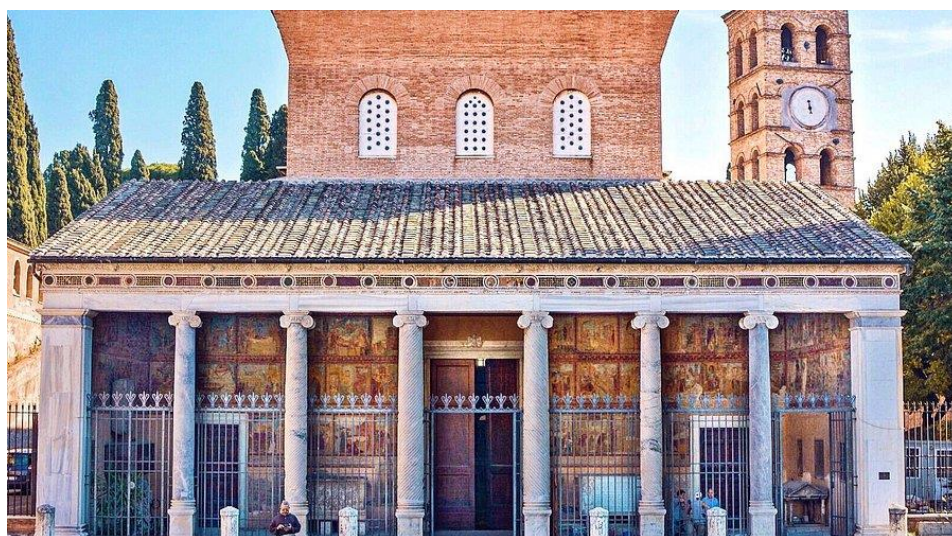
Slika 4. Mramorni kip Grgura Velikog

<https://www.flickr.com/photos/paullew/6108330274/in/photostream/> (16.7.2024.)

Slika 5. Sv. Pavao Mučenik

<https://mvinfo.hr/clanak/tom-wright-sv-pavao-biografija> (1.7.2024.)

Slika 6. Bazilika Papale di San Lorenzo fuori le Mura

https://it.tripadvisor.ch/Attraction_Review-g187791-d246173-Reviews-Basilica_di_San_Lorenzo_fuori_le_Mura-Rome_Lazio.html (2.7.2024.)

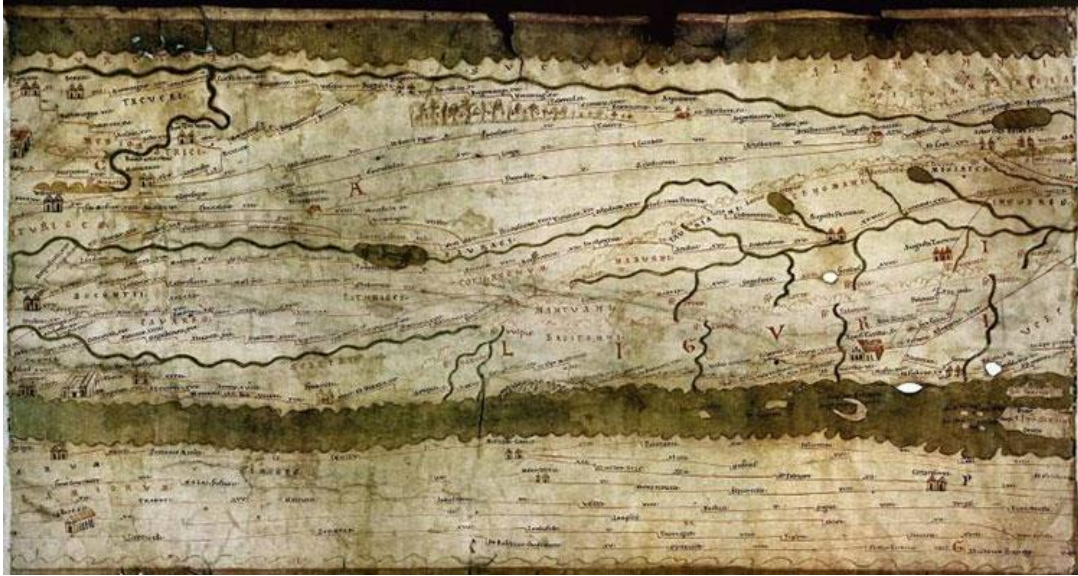
Slika 7. Via Appia

https://www.romanhomes.com/your_roman_vacation/quarters/ancient-appian-way-appia-antica-maps-aerial-view.htm (5.7.2024.)

Slika 8. Via Francigena

<https://francigenakiwi.travel.blog/> (12.7.2024.)

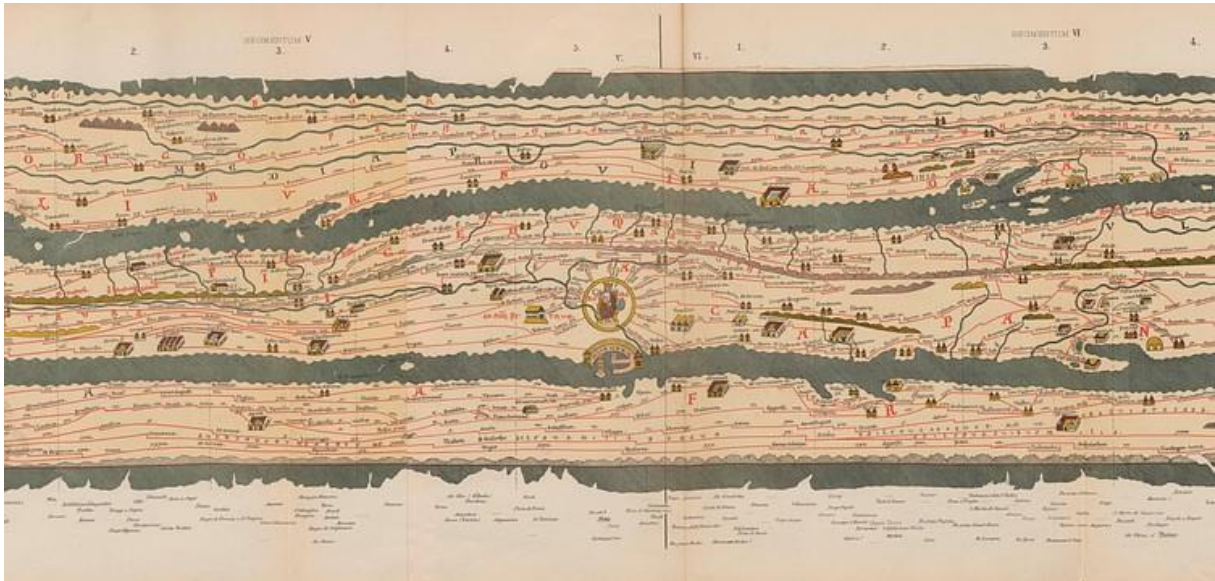
Slika 9. Itinerarium Burdigalense

<https://www.christian-pilgrimage-journeys.com/biblical-sources/christian-history/christian-pilgrimage/> (13.7.2024.)

Slika 10. Itinerarium Antonini

<https://www.tabulae-geographicae.de/english/roman-empire/the-antonine-itinerary/> (29.7.2024.)

Slika 11. Detalj Peutingerove karte

<https://www.worldhistory.org/image/14128/detail-of-the-tabula-peutingeriana/>
(28.7.2024.)

Slika 12. Pad Rima pod Vizigotima

<https://www.worldhistory.org/image/3002/sack-of-rome-by-the-visigoths/> (30.7.2024.)

11. Sažetak

Ovaj rad istražuje razvoj Rima kao središta kršćanskog hodočašća od kasne antike do ranog srednjeg vijeka, naglašavajući transformaciju grada iz političkog središta Rimskog Carstva u duhovnu destinaciju kršćanskog svijeta. Rad započinje analizom uloge prvih kršćanskih mučenika i njihovog značaja u jačanju kršćanske zajednice, kao i formiranju prvih hodočasničkih lokacija u Rimu. Poseban naglasak stavljen je na ulogu carice Helene u pronalasku i prenošenju svetih relikvija iz Svete Zemlje u Rim, što je dodatno učvrstilo status grada kao svetog mjesta.

Rad također razmatra razvoj hodočasničkih ruta i infrastrukture, poput Via Francigene i Via Appie, koje su omogućile dolazak hodočasnika iz raznih dijelova Europe. Istražena je uloga papinstva u promicanju hodočašća kroz organizaciju Jubilarnih godina, kao i doprinos redovničkih redova, osobito benediktinaca, u očuvanju i širenju svetih relikvija i tekstova, te pružanju duhovnog vodstva hodočascima.

Poseban dio rada posvećen je društvenom i ekonomskom utjecaju velikog broja hodočasnika na Rim, uključujući razvoj trgovine, smještajnih objekata i širenje vjerskih ideja. Unatoč krizama poput pljački Rima 410. i 455. godine, grad je kroz obnovu svetih mjesta i potporu germanskih vladara poput Teodorika Velikog uspio očuvati svoj status. Rad završava razmatranjem povratka hodočašća u ranom srednjem vijeku pod utjecajem karolinške renesanse, što je dovelo do reafirmacije Rima kao duhovnog središta kršćanskog svijeta.

Kroz sve ove aspekte, rad pokazuje kako su religijski, politički i društveni čimbenici oblikovali Rim kao trajno i neosporno središte kršćanske pobožnosti, čija važnost nije jenjavala unatoč povijesnim izazovima.

Ključne riječi: *Rim, hodočašće, kasna antika, rani srednji vijek, kršćanstvo.*

12. Summary

This thesis explores the development of Rome as a centre of Christian pilgrimage from late antiquity to the early Middle Ages, emphasizing the city's transformation from the political heart of the Roman Empire to a key spiritual destination in the Christian world. The study begins with an analysis of the role of the first Christian martyrs and their significance in strengthening the Christian community, as well as the formation of the initial pilgrimage sites in Rome. Special emphasis is placed on the role of Empress Helena in discovering and transferring holy relics from the Holy Land to Rome, further solidifying the city's status as a sacred place.

The thesis also examines in detail the development of pilgrimage routes and infrastructure, such as the Via Francigena and Via Appia, which facilitated the arrival of pilgrims from various parts of Europe. The role of the papacy in promoting pilgrimage through the organization of Jubilee Years is explored, along with the contributions of monastic orders, particularly the Benedictines, in preserving and disseminating holy relics and texts and providing spiritual guidance to pilgrims.

A particular section of the thesis is devoted to the social and economic impact of the large influx of pilgrims on Rome, including the development of trade, lodging facilities, and the spread of religious ideas. Despite crises such as the sackings of Rome in 410 and 455 AD, the city, through the restoration of holy sites and support from Germanic rulers like Theodoric the Great, managed to maintain its status. The thesis concludes with a discussion on the revival of pilgrimage in the early Middle Ages under the influence of the Carolingian Renaissance, leading to the reaffirmation of Rome as the spiritual centre of the Christian world.

Through these aspects, the thesis demonstrates how religious, political, and social factors shaped Rome as a permanent and indisputable centre of Christian devotion, whose significance endured despite historical challenges.

Keywords: *Rome, pilgrimage, late antiquity, early middle-ages, Christianity.*

